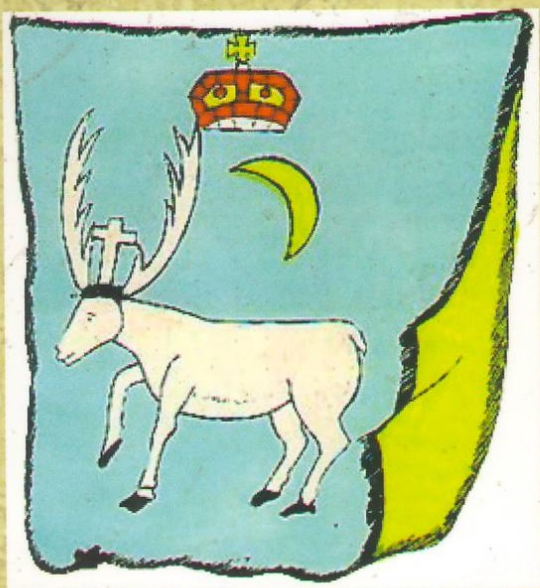

მანანა ხომეჩიკი

იმიერეთის დე იჟრე მეფე
ვახტანგ ბაგრატიონი

მანანა ხომარიკი

იგერეთის და იურა გეჯა ვასტანბ ჰაგრატიონი

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012

UDC(უაკ)94(479.222.1) „18“+929.731(479.222.1)
ბ-716

იმერეთის 1819 წლის აჯანყების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, ვახტანგ ბატონიშვილი, აჯანყებულთა ნაწილმა იმერეთის მეფედ გამოაცხადა. აჯანყების დამარცხების შემდეგ, ის ოსმალეთში გადაიხვეწა, სადაც სულთნის მიერ იმერეთის მეფედ იქნა დამტკიცებული. გარდაიცვალა 1850 წელს, ტრაპიზონის ახლოს მდებარე პატარა ქალაქ პლატანაში. 30 წლის განმავლობაში იმერეთს ჰყავდა დე იურე მეფე, რაც საკმაოდ მნიშვნელოვანი ფაქტია. ნაშრომში გამოყენებულია ავტორის მიერ ოსმალურ არქივში მოძიებული მასალები.

რედაქტორი: **ალექსანდრე დაუშვილი**
ისტ.მეცნ.დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტი: **ელდარ ბუბულაშვილი**
ისტ.მეცნ.დოქტორი, პროფესორი

გარეკანზე: 1. იმერეთის სამეფოს დროშა.
2. ხის ირმის თავი. ირაკლი ბაგრატიონის ოჯახის რელიკვია.
სოფ. ღვანკითი.

© მ. ხომერიკი, 2012

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2012

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-655-5

იმერეთში 1819 წელს „საეკლესიო ბუნტის“ სახელით დაწყებულმა აჯანყებამ თანდათან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სახე მიიღო. დღის წესრიგში დადგა საკუთარი მეფის არჩევა, რაც საკუთარი სახელმწიფოებრიობის აღდგენას ნიშნავდა.

1819 წლის 14 ივლისს გენერალი კურნატოვსკი გენერალ ველიამინოვს აცნობებდა, რომ იმერლები მეფის აღდგენას აპირებდნენ. ზოგს, თითქოსდა, მეფედ გავლენიანი თავადი ზურაბ წერეთელი სურდა, რომელიც სამეგრელოს მთავრის, ლევან დადიანის სიმამრი იყო და გურიის მთავრის, მამია გურიელის ბიძა. სხვები ამბობდნენ, რომ სამეფოდ ამზადებდნენ თავად ივანე აბაშიძეს, მეფე სოლომონ I-ის ქალიშვილის, დარეჯან ბატონიშვილის ვაჟს, „რომელიც ადრე ცნობილი იყო რუსეთის მიმართ ერთგულებით და დამსახურებით, ახლა კი აჯანყებულთა პირველი მეთაური გამხდარა“.¹

მღვდელმთავრები, რომლებიც ადრე ლოიალურად იყვნენ განწყობილნი ერთმორწმუნე რუსეთის მიმართ, ახლა უკვე აჯანყებულებს ღიად აძლევდნენ კურთხევას სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლაზე, ეკლესიაში იარაღს აკურთხებდნენ. რუსი სამხედრო ისტორიკოსი ვ.პოტო წერს, რომ იმერლები მეფესაც კი ირჩევდნენ, მაგრამ მათ შორის ერთსულოვნება არ იყო: ზოგი ზურაბ წერეთლის გამეფებას მოითხოვდა, ზოგი მისი ვაჟის, გრიგოლის, ზოგი ივანე აბაშიძის. უმრავლესობა სამივე პრეტენდენტს უარყოფდა და მეფედ მოითხოვდა ბაგრატიონთა უძველესი საგვარეულოს წარმომადგენელს, მეფე ერეკლე II-ის ვაჟს, ალექსანდრე ბატონიშვილს,² რომელიც იმ დროს ახალციხესთან ახლოს, ხერთვისში იმყოფებოდა, სადაც დაღესტნიდან ჩავიდა. მასთან დეპუტაციაც გააგზავნეს, მაგრამ ბატონიშვილმა, გარკვეული მოსაზრებების გამო, იმერეთის მეფობაზე შეთავაზება არ მიიღო.³

იმერეთის მეფობის ერთ-ერთი რეალური კანდიდატი იყო იმერეთის მეფე დავით II-ის (სოლომონ II-ის წინამორბედის) უკანონო შვილის, როსტომ ბატონიშვილის ვაჟი – ვახ-

ტანგი. როსტომ ერისთავი რაჭიდან ველიამინოვს ატყობინებდა, რომ არაკეთილსაიმედო ხალხმა იმერეთის მეფედ ვახტანგ ბატონიშვილი აღიარა და ახლა მათ ქუთაისის აღება სურდათ: „ვაუნწყებ თქვენს მაღალ აღმატებულებას იმერეთის აღშობთების ვითარებას. იმარეთი აღირია ცუდ აზროვნად და დასვეს მეფეთ ბატონისშვილი ვახტანგ და უპირებენ მათის უგუნურებით ქუთათის შემოდგომას...“⁴ როსტომი ოთხი ან ხუთი ათასიანი ჯარის გამოგზავნას ითხოვდა. ძნელია იმის თქმა, თუ ამგვარ საბრძოლო ვითარებაში, რა სახით მოხდა ვახტანგის „მეფედ დასმა“. შედგა თუ არა მისი მეფედ კურთხევა.

გორჩაკოვს მიუვიდა ცნობები რაჭის ოლქიდან, სადაც მოსახლეობამ უარი თქვა მილიციის გამოყვანაზე, არ მიიღეს გენერალ ერმილოვის მონოდება და ძარცვავდნენ ყველას, ვინც ვახტანგ ბატონიშვილს არ აღიარებდა იმერეთის მეფედ. იქვე იმყოფებოდა დავით ბატონიშვილი, ბაგრატი ბატონიშვილის ვაჟი⁵ (ბაგრატი იყო მეფე ალექსანდრე V-ის შვილი, მეფე სოლომონ I-ის ძმა და მეფე სოლომონ II-ის ბიძა).

დუბროვინის მოწმობით, ვახტანგ ბატონიშვილი აჯანყებულებს ასე ამხნევებდა: „დაიჯერეთ, რომ ქუთაისის ქვემოთ არც ერთი რუსი არ დაგვიტოვებია, ყველა გავანადგურეთ“.⁶

მთელი მოსახლეობის თავგანწირული ბრძოლის მიუხედავად, რუსეთმა დიდი სამხედრო ძალის გამოყენებით შეძლო აჯანყების დამარცხება და სისხლში ჩახშობა. დავით ბატონიშვილი მოკლულ იქნა. რეპრესიები მთელი სისასტიკით მის ცოლ-შვილსაც შეეხო. დავითის ძმისშვილი, აჯანყების მონაწილე როსტომ სვიმონის ძე რუსეთში გადაასახლეს და რიგითად ჩარიცხეს სუმის ჰუსართა პოლში. ასევე გადაასახლეს როსტომის 8 წლის ვაჟი, სიმონი⁷ (დანვრილებით იხ. ჩვენი მონოგრაფია „იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1820 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები“, თბ., 2012).

1820 წლის 6 მაისს ერმოლოვი იმერეთის დროებით მთავრობას სწერდა, რომ ვახტანგი, რომელიც იმერეთის

მშვიდ მოსახლეობას აჯანყებდა, გამოცხადებული ყოფილიყო სახელმწიფო მოღალატედ. მისი მამული ხაზინაზე უნდა გადაეცათ, ხოლო მოსახლეობისთვის ჩაეგონებინათ, რომ ისინი არა თუ არ უნდა დამორჩილებოდნენ მას, არამედ ისე უნდა მოქცეოდნენ, როგორც ბოროტმოქმედს. ისინი აღარასოდეს დაუბრუნდებოდნენ მას. ვახტანგის ცოლ-შვილიც უნდა დაეპატიმრებინათ «жену и детей сего беззаконно прижитого чудовища взять или, если спасутся куда, либо бегством, преследовать».⁸ ვინ იყვნენ ეს დასაპატიმრებელი „ბოროტმოქმედნი?“ – ვახტანგ ბატონიშვილის ცოლი, დონა ლორთქიფანიძე და ერთი წლის ქალიშვილი – ანასტასია.⁹

1821 წლის 12 მარტს იმერეთის მმართველმა, გენერალ მაიორმა თავადმა გორჩაკოვმა გამოაქვეყნა პროკლამაცია იმერეთის მოსახლეობისადმი, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ ხელმწიფე იმპერატორმა თავისი უსაზღვრო სიკეთის გამო, აპატია იმერეთის ყველა მცხოვრებს, რომელმაც შარშანდელ ბუნტში მიიღო მონაწილეობა. ამ პროკლამაციის ძალით, ამის შემდეგ აღარავინ იქნება დასჯილი, გარდა რამდენიმე მთავარი ბოროტმოქმედისა, რომელთა სიაც პროკლამაციას ერთვის. სიაში ჩამოთვლილი მოღალატეები არ იმსახურებენ პატიებას და სამუდამოდ განიდევნებიან იმპერიის საზღვრებიდან. უმკაცრესად ეკრძალება ყველას და თითოეულს მათთვის არა მხოლოდ თავშესაფრისა და დახმარების მიცემა, როგორი სახისაც არ უნდა იყოს, არამედ თუნდაც ოდნავი თანაგრძნობა მათადმი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი ყოველი ახლობელი, მიუხედავად წოდებისა, დაისჯება რუსეთის კანონების მთელი სიმკაცრით, ვითარცა მოღალატე.

თუ მიუხედავად ამისა, ხსენებულ ბოროტმოქმედთაგან რომელიმე გაბედავს იმპერიის საზღვრების შებილწვას თავისი იქ ყოფნით, ვალად ედება თითოეულს (მცხოვრებს – მ.ხ.), რომ ეს (პირი) ცოცხალი ან მკვდარი მიუყვანოს უფროსობას, რაშიც მიიღებს კარგ ანაზღაურებას.¹⁰ პროკლამაციას ერთვის „სია მუხანათთა, რომელნი სამარადისოდ განი-

დევენებიან სამზღვართაგან რუსიის იმპერიისათა”.¹¹ თავადებს შორის არიან მამუკა ბაგრატიონი, ვახტანგ ბაგრატიონი და მისი მცირეწლოვანი ძმა ტარიელი. სიაში ჩამოთვლილია სულ 27 კაცი, პროკლამაცია დაინერა ქუთაისში.

დევნილი ბაგრატიონები თურქეთში გადაიხვეწნენ, მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურა ვახტანგ ბაგრატიონი იყო.

იმერეთის აჯანყების დროს, იმერეთის ტახტზე სამი ძირითადი პრეტენდენტი გამოიკვეთა: 1. ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელმაც როგორც ვნახეთ, სათანადო აქტიურობა ვერ გამოიჩინა; 2. იოანე აბაშიძე, რომელიც დოკუმენტების მიხედვით, საკმაოდ გაორებული პიროვნება ჩანს. ამასთან, ის მხოლოდ დედის მხრიდან იყო ბაგრატიონთა შთამომავალი, რაც მას ქართული სამეფო ლეგიტიმიზმის თანახმად, ტახტზე ასვლის უფლებას არ აძლევდა. დავით ბატონიშვილი თავის რჯულდებაში ნათლად განმარტავს, რომ მეფის ასულთა ძენი მოკლებულნი იყვნენ სამეფო ღირსებას.¹² თამარ მეფისა და რუსუდან დედოფლის შვილების მაგალითი არ გამოგვადგება, რადგან მათი მამები დაბადებით უფლისწულები იყვნენ. სამეფო ღირსება შვილზე მამიდან გადადის. გარდა ამისა, მას შემდეგ ქალის გამეფების წესი შეიცვალა. დავით ბატონიშვილიც დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ სამეფო ოჯახის მდედრობითი სქესის წარმომადგენლები, ქვრივი დედოფალი, ან ბატონიშვილი ქალები ტახტის მემკვიდრეები არ იყვნენ.¹³ აქედან გამომდინარე, სოლომონ I-ის ქალიშვილი, დარეჯან ბატონიშვილი ვერც თვითონ იქნებოდა იმერეთის ტახტის მემკვიდრე და ვერც თავის შვილს, ივანე აბაშიძეს გადასცემდა მემკვიდრეობას. მართალია, ამბოხებულთა ნაწილმა იოანე მეფედ აირჩია, მაგრამ ჩვენში მეფობა მემკვიდრეობითი იყო და არა არჩევითი.¹⁴ 3. მესამე პრეტენდენტს, ვახტანგს, ბაგრატიონის გვარი უპირატესობას ანიჭებდა, რადგან საუკუნეების მანძილზე ქართველები სხვა გვარის წარმომადგენელს მეფედ ვერ მოიაზრებდნენ, მაგრამ ბატონიშვილის სუსტი წერტილი მისი მამის, როსტომ

ბატონიშვილის, უკანონოდ შობის ფაქტი იყო. ქართველ მეფეებს ერთი ცოლი ჰყავდათ. ხარჭისგან ნაშობი შვილი კანონიერ უფლისწულს ვერ უტოლდებოდა და იყო “რეცა სახელდებული შვილად მეფისა”.¹⁵ ქართული ლეგიტიმიზმი უკანონოდ ნაშობი ბატონიშვილის უფლებებს არ აღიარებდა, მაგრამ რეალური სურათი სხვა იყო. როდესაც გიორგი IV ლაშა გარდაიცვალა “ნაიყვანეს მაშინვე გელათს, დამარხეს საფლავსა მამისა მისისა და არა დარჩა ცოლს თანა გვირგვინისა შვილი”.¹⁶ ბაგრატიონთა დინასტია მისმა უკანონოდ შობილმა შვილმა დავით ულუმ და რუსუდან დედოფლის შვილმა დავით ნარინმა განაგრძეს, ხოლო ამ უკანასკნელის ხაზის შეწყვეტის შემდეგ მხოლოდ დავით ულუს შთამომავლები მეფობდნენ და დღემდე აგრძელებენ ბაგრატიონთა გვარს. იმერეთის სამეფოს არსებობის მანძილზე ოთხჯერ იყო შემთხვევა, როდესაც უკანონოდ შობილი უფლისწულები გაამეფეს: გიორგი III, ალექსანდრე IV, სვიმონ I და გიორგი VI. აქედან გამომდინარე, ვახტანგ ბატონიშვილი სავსებით რეალური კანდიდატი იყო. ვახტანგ ბატონიშვილი, როგორც ვთქვით, იყო მეფე დავით II-ის უკანონო შვილის, როსტომ ბატონიშვილის ძე. სამეცნიერო ლიტერატურაში ხსენებული როსტომი შეცდომით იდენტიფიცირებული იყო სხვა როსტომ ბატონიშვილთან, რომელიც მეფე ალექსანდრე V-ის უკანონო შვილიშვილის, სვიმონ ბატონიშვილის ძე იყო. ო. სოსელია ვახტანგის მამის შესახებ წერდა: „როსტომის თანამეცხედრე იყო მხეიძის ქალი ელისაბედი. ჰყავდა სამი ვაჟი – ვახტანგ (II), სიმონ, ტარიელ და სამი ასული – მზეხათუნ (III), ირინე და პახუა”.¹⁷ (პახუა ეფროსინეს, ანუ ეპრაქსიას შემოკლებული ფორმაა). აქ ჩამოთვლილი პირებიდან მხოლოდ ვახტანგი და ტარიელი იყვნენ ძმები და როსტომის შვილები. სიმონი – ბაგრატ ბატონიშვილის ძე იყო, მზეხათუნ, ირინე და პახუა (იგივე ანასტასია) სიმონის შვილიშვილები იყვნენ, ელისაბედ მხეიძე კი – რძალი, როსტომ სიმონის ძის მეუღლე. ო.სოსელია წერს, რომ “როსტომ დავითის ძე ვასალურად

ემსახურებოდა თავის ძმას, კონსტანტინეს და მის კარზე სახლთუხუცესის თანამდებობა ეკავა.”¹⁸

როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, იმერეთის ტახტის მემკვიდრედ აღიარებული კონსტანტინე დავითის ძე თავის ნახევარძმას ბატონიშვილად მოიხსენიებს. ასე მაგალითად, ერთ წყალობის სიგელში, რომლითაც „სრულიად იმერთა უფლისწულმან მეფის ძემ” კონსტანტინემ და მისმა თანამეცხედრემ, აბაშიძის ასულმა ანასტასიამ კამლაძე მამუკელას შვილები და შთამომავლები გადასახადისაგან გაათავისუფლეს, მონმედ პირველი „ბატონიშვილი როსტომი” დაასახელეს.¹⁹

1807 წელს კონსტანტინემ ბეჟან წერეთელს ბოქაულთუხუცესობა უბოძა: „ან არიან ბრძანებულისა იმის ჩვენისა მონამე ჩვენი ძმა ბატონისშვილი როსტომ”.²⁰

1808 წელს კონსტანტინემ თავის ერთგულ თავად ბეჟან წერეთელს სახელოდ სოფ. სვერი უბოძა და სვერის მოურავად დაადგინა. პირველ მონმედ კვლავ დასახელებულია „ჩვენი ძმა ბატონისშვილი როსტომ”.²¹ ასევე 1809 წელს კონსტანტინე ბატონიშვილის მიერ აზნაურ სიმონ ქავთარაძისთვის მიცემულ წყალობის წიგნში მონმედებს შორის პირველ ადგილზეა “ჩვენი ძმა ბატონიშვილი როსტომ”.²² ხოლო მღვდელ გიორგი ჯუღელისათვის ბოძებულ წყალობის წიგნში კონსტანტინეს მონმედ მოჰყავს „ძმა და სახლისა ჩემისა გამგე ბატონიშვილი როსტომ”.²³

ო.სოსელია იმონმებს რა ვახტანგ VI-ს კანონების 110-ე მუხლს, ასკვნის, რომ როსტომი, როგორც უკანონო შვილი მამის მემკვიდრეობის უფლებას მოკლებული იყო.²⁴ თეორიულად სწორი მსჯელობაა, მაგრამ რეალურად სხვაგვარად იყო, რაზედაც მეტყველებენ ქვემოთ მოყვანილი ამონარიდები:

„ქ.წყალობითა მღვთისათა ესე ამიერიდგან უკუწისამდე საბოლოოთ გასათავებელი წყალობის წიგნი და სიგელი დაგინერე მეფის ძემ ბატონისშვილმა როსტომ და შვილმან ჩემმან ვახტანგ შენ ჩვენს მარად საყვარელს მოლარეთ ხუცესს წერეთელს გიორგის. მთხოვე ის ადგილი და მოგეცი,

რომელიც ჩემმა მოხელემ იმ ნასყიდელა გლოველს და მის შვილს კიკოლას და გოგიას და ლუკას შემოარონია და ჩააბარა. დღეს, რომელიც მას მინა უჭირავს, შენთვის გვიბოძებია ის პარტახი ტყიან საფლავიანათ. გქონეს და გიბედნიეროს თან ყოველის კაცის უცილობლად”.²⁵

ამ დოკუმენტის მიხედვით, ვერ ვიტყვით, რომ როსტომი მამის მემკვიდრეობის უფლებას მოკლებული იყო. ის ისე წერს წყალობის სიგელს, როგორც სრულუფლებიანი ბატონიშვილი. მისი შვილებიც ბატონიშვილებად იწოდებოდნენ. მოგვაქვს ამონარიდი მათ მიერ თავად ბეჟან წერეთლისთვის ბოძებული წყალობის სიგელიდან: „ქ.წყალობითა ღმრთისათა მალღისათა ჩვენ ბატონიშვილმა როსტომის ძემ ვახტანგმა და ჩემმა ძმამ ტარიელმა ესე მტკიცე და უკუნითი უკუნისამდე მოუშლელი წყალობის წიგნი აღგინერეთ და გიბოძეთ თქვენ, ჩვენს საყვარელს და სასურველს სიძეს თავადს მოურავს ბეჟანს წერეთელს და გიბოძეთ სიქთარუაში ადგილი მამული გიორგიტა და ვანიკა ნადირიშვილისსოული”.²⁶ ბეჟან წერეთელს ვახტანგი თავის სიძედ მოიხსენიებს. ვახტანგის მამას, როსტომს ჰყავდა და, ატატო ბატონიშვილი, მეფე დავით II-ის უკანონო შვილი, რომელიც იხსენიება კონსტანტინე ბატონიშვილის 1805 წლის შეწირულობის წიგნში, როგორც “მეფე დავითის ასული”.²⁷ მაგრამ ატატო ბეჟან წერეთლის ცოლი არ არის. ბეჟანის ბიძაშვილს, ნიკოლოზ გიორგის ძე წერეთელს კი ჰყავდა ცოლი, სახელად ატატო, რომლის გვარიც უცნობია “АТАТОН”²⁸. ამ ოჯახების სიახლოვის გათვალისწინებით ვივარაუდებთ, რომ ეს ატატო როსტომის და იყო, რაც მისმა ერთ-ერთმა შთამომავალმა ბატონმა ლევან ურუშაძემაც დაგვიდასტურა. ვახტანგს და ტარიელს ჰყავდათ და, რომელიც ბეჟან ბეჟანის ძე წერეთელზე იყო გათხოვილი, ამიტომ, ბეჟანი მათი სიძე იყო.

იმერეთის 1819-1820 წლების აჯანყებაში ვახტანგ ბატონიშვილის მონაწილეობის გამო, მთელი მისი ოჯახი დაისაჯა. 1820 წლის 7 სექტემბერს შედგენილი სიიდან ჩანს, რომ ბატონიშვილები ვახტანგ და მისი მცირეწლოვანი ძმა ტარიე-

ლი, გაქცეულები იყვნენ. ვახტანგის დედა, თავადი მიქელაძის ასული მარიამი, მეუღლე დონა, თავად ლორთქიფანიძის ასული და ქალიშვილი ანასტასია, ტფილისში იქნენ გაგზავნილი.²⁹ ქუთაისში გამოცხადდა მთავარმართებლის ბრძანება: “ჟამსა ყოფილისა აწინდელისა წელსა იმერეთსა შინა განუსვენებლობისა რომელნიმე თავადთა და აზნაურთაგანი უარმყოფელნი ფიცისა თვისისა და ვალდებულებითის ერთგულებისა ხელმწიფე იმპერატორისადმი განშორებულ არიან მმართველობის მიერ ამა ქვეყნიდან”.³⁰ ვახტანგ და ტარიელ ბატონიშვილები არა მხოლოდ განდევნილ იქნენ, არამედ მათ მამულიც ჩამოერთვათ. რუსეთის მთავრობა ხაზს უსვამდა, რომ ძმები უკანონოდ შობილი მამის შვილები იყვნენ. “მეფის დავითის ბუშნი: ვახტანგ ბაგრატიოვი, ყრმა ძმა მისი ტარიელ”³¹. ვახტანგს “უკანონოდ შობილ ურჩხულს” უწოდებდნენ, რადგან ის რუსეთის წინააღმდეგ იბრძოდა. სოლომონ I-ის უკანონოდ შობილი შვილიშვილის „გიორგი ბუშის” შვილები კი, რომლებიც იმპერატორისადმი ერთგულებით გამოირჩეოდნენ, იმ დროს რუსეთში იმყოფებოდნენ და პატივით სარგებლობდნენ. მათი უკანონო წარმოშობა არაფერში უშლიდათ ხელს.

ი.ახუაშვილი წერს: „აჯანყების ჩახშობის შემდეგ ტარიელი და ვახტანგი ბაგრატიონები ირანში გადაიხვეწნენ და მათი შემდგომი ბედი უცნობია”.³² სინამდვილეში ძმები ჯერ ახალციხეში გაიქცნენ, მათი შემდგომი ბედის შესახებაც ზოგი რამ ცნობილი იყო, ზოგიც ჩვენ მიერ მოპოვებული დოკუმენტებიდან შევიტყვეთ. აღსანიშნავია, რომ ი. ახუაშვილი არ იხსენიებს ვახტანგის ცოლ-შვილს. ნაცვლად ამისა, გვთავაზობს ვერსიას, თითქოსდა ნიჟარაძეების მამულში, სოფ. ოფშკვითში, ძმებიდან ერთ-ერთს შეეძინა ვაჟიშვილი, რომელსაც სახელად პაპუნა დაარქვეს. „პაპუნა დარჩა საცხოვრებლად სოფელ ოფშკვითში. შემდგომ მას უბოძეს მომიჯნავე სოფელი მუხიანი (ქვაჭარი), სადაც ჩაენერა საეკლესიო აზნაურად. როგორც აღვნიშნეთ, პაპუნა – იმერელ ბაგრატიონთა შთამომავალი ითვლებოდა საეკლესიო აზნაურად. პაპუ-

ნას შვილი გიორგი, როგორც რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ მემბოხე ბაგრატიონთა შთამომავალი იძულებულია იწერებოდეს უკვე ბაბუნაშვილად”.³³ ეს ვერსია არაფრით არის გამყარებული. გაუგებარია, ვახტანგისა და ტარიელის გადახვეწის შემდეგ, როდესაც მათი კუთვნილი მამული ხაზინას გადაეცა და ვახტანგის კანონიერი ცოლ-შვილი საარსებო საშუალების გარეშე დარჩა, ვინმე პაპუნას, რომელიც არსად არ არის დაფიქსირებული, რუსეთის მთავრობა რატომ “უბოძებდა” სოფელს? ამ საკითხზე იმიტომ შევჩერდით, რომ ყოველი უზუსტობა და გაუგებრობა თვითმარქვია ბაგრატიონების გამოჩენის წინაპირობას ქმნის. ი.ახუაშვილი განმარტავს: “პაპუნა ბაგრატიონის შთამომავლები, გვარად ბაბუნაშვილების ეს შტო არ შეიძლება მოხვედრილიყო გეორგიევსკის ტრაქტატს დართულ თავადაზნაურთა სიაში გვიანი წარმოშობის გამო”. არარსებული პიროვნების, პაპუნა ბაგრატიონის შთამომავლებს, (გლეს ბაბუნაშვილებს), გეორგიევსკის ტრაქტატთან არაფერი ესაქმებოდათ. თუნდაც იმიტომ, რომ მეფე ერეკლემ მხოლოდ ქართლ-კახეთის სამეფოს თავადაზნაურთა სია დაურთო ტრაქტატს.

იმერეთიდან გადახვეწილი ვახტანგის შესახებ ცნობას გვანჯდის ერმოლოვი, რომელიც 1820 წლის სექტემბერში ბარონ სტროგანოვს აცნობებდა, რომ იმერეთსა და გურიაში არეულობა იყო. იმერეთში რუსულმა ჯარმა მოახერხა მემბოხეთა ბრბოების გაფანტვა. მათგან უმთავრესები შეპყრობილ იქნენ. ზოგი მაშინვე დაისაჯა და „ყველაფერი დიდი ხნის წინ მოწესრიგდა“, ზოგი მემბოხე ახალციხეში გადავიდა, სადაც ფაშამ მეგობრულად მიიღო. ამის გამო, განრისხებულმა ერმოლოვმა ფაშას მისწერა წერილი, რომელშიც მის საქციელს “სიმიდაბლე” უწოდა. გურიაში მემბოხეებს აჭარისა და ქობულეთის მცხოვრებლები, თურქეთის ქვეშევრდომები ეხმარებოდნენ. მთავარი მემბოხეების ნაწილს ახალციხის საფაშოში მისცეს თავშესაფარი, ნაწილს კი ფოთის ციხესიმაგრეში. ერმოლოვის აზრით, ეს ფაშები ატყუებდნენ თავის მთავრობას, თითქოსდა იმერეთიდან, გურიიდან და სამეგრელოდან მათთან ჩავიდნენ დეპუტატები, რომლებიც

დამხმარე ჯარს ითხოვდნენ. „დეპუტატებად წოდებულნი – მემბოხეები არიან, მათგან უმთავრესია ვახტანგი, სულელი ახალგაზრდა კაცი, რომელიც მეფე დავითის უკანონო შვილის, როსტომის ვაჟია“.³⁴ ვახტანგ ბატონიშვილი მხოლოდ ოსმალეთის იმედად როდი იყო, ის ცდილობდა სპარსეთიც ჩაეხრუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. იმავე 1820 წლის 20 სექტემბერს ერმოლოვი წერილს უგზავნის ალექსანდრე სერგის ძე გრიბოედოვს, სადაც ვახტანგ ბატონიშვილის შესახებ საგანგებო მითითებებს აძლევს: “საუბარში აუხსენით მემკვიდრეს (იგულისხმება სპარსეთის ტახტის მემკვიდრე – მ.ხ.), რომ ვახტანგი, რომელიც უფლისწულს უწოდებს თავს, არის უკანონო შვილი (ვახტანგი თავისი მამის კანონიერი შვილი იყო—მ.ხ.) მეფის უკანონო შვილის და მე საფუძვლიანად ვიყავი გაკვირვებული, თუ როგორ შეეძლო მთავრობის წინააღმდეგ მემბოხე ავაზაკს გაეხრდა სახელმწიფოს მემკვიდრისათვის მიენერა და იმედი ჰქონოდა, რომ მემკვიდრე დაინწყებდა საუბარს წერილის მიმტანთან, რომელსაც მან (ვახტანგმა) დაავალა იმერეთში მომხდარი მოვლენების თაობაზე მოეყოლა. ეს აღნიშნულია ვახტანგის წერილის ბოლო სტრიქონში, რის შესახებ, მირზა-მასუდს, ქართული ენის არცოდნის გამო, წარმოდგენა არ ჰქონდა”.³⁵

თურქეთში, პრემიერ-მინისტრის ოსმალურ არქივში მივაკვლიეთ დოკუმენტებს, რომლებიც იმაზე მეტყველებენ, რომ 1815 წელს, მეფე სოლომონ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, ოსმალეთის სულთანმა და მისმა ვეზირმა იმერეთის ახალი მეფის დანიშვნაზე დაიწყეს ზრუნვა. მეფის ვინაობა მაშინ დადგენილი არ ყოფილა:

“ჩემო უდიდებულესობავ,

ტრაპიზონის გუბერნატორმა სულეიმან ფაშამ გამოგზავნა წერილი, რომლითაც გვაუწყა სოლომონ მეფის სიკვდილი. მისი ამაღლა, რომელიც შედგება 80 თავადის, აზნაურის და სხვებისაგან, ჯერ კიდევ ქალაქში იმყოფება. ფაშა მათ ჩვეულებრივ ამარაგებს საკვებითა და ხელფასით და პატივისცემით ეპყრობა სტუმრებს, ვინაიდან ისინი საქართვე-

ლოს წარჩინებულთაგან არიან. ამაღლა აფასებს ფაშას კეთილშობილურ ქცევას. აცხადებენ, რომ თავდაუზოგავად იმსახურებენ ოტომანთა იმპერიის სასიკეთოდ. ისინი აგრეთვე პირობას დებენ, რომ არასოდეს ჩაებმებიან ისეთ ქმედებებში, რაც ჩემი უდიდებულესობის ნების საწინააღმდეგო იქნება. მათი წერილებიც ერთვის ამ წერილს. ზემოხსენებული მეფე ჩვენს საიმპერატორო სამფლობელოში გარდაიცვალა. თავადი (?), მისი სიძე, დადიანი და არცერთი იმერელი არ გვიქმნიან უსიამოვნებებს და კარგად იქცევიან. ისინი ყოველთვის გამოხატავენ თავიანთ მზადყოფნას გულწრფელად ემსახურონ ოტომანებს. ოთხი-ხუთი კაცია, ვისაც მეფობის უფლება აქვს. ერთი მათგანი რუსებს ჰყავთ შეპყრობილი, დანარჩენები (ბიძაშვილები) იმერეთში იმყოფებიან. თუ უდიდებულესობის ნებართვა და ბრძანება იქნება, შესაძლებელია მათი მოწვევა ამ მხარეში. ეს ყოველივე ახსნილია თავად სიმონის, მეფის სიძის, წერილში და ზემოხსენებული ჯგუფის ორ თხოვნაში.

მეფის ანდერძით დარჩენილი ქონება დათვლილი და აღნუსხული იქნა, მთელი ქონება შეადგენს 5800 პიასტრს. ხარჯების დაფარვის შემდეგ, დარჩენილი 3376 პიასტრი მის ამაღლას გადაეცა. ქალაქში მცხოვრები ჯგუფის თითო წევრის ულუფა და შენახვის ხარჯები თვეში 400 პიასტრს აღწევს. სადღეისოდ, თავადების, აზნაურების და სხვათა ხელფასები ზომიერადაა დაფარებულია, ამდენად, მე ვიმოქმედებ საიმპერიო ბრძანების შესაბამისად, როგორც ანდერძით დარჩენილი ქონების, ისე, ხელფასების მიმართებით. ყველა ეს საკითხი ნახსენებია ყაპიჩიბაში ჰასან ალას, ტრაპიზონის ლეიტენანტ-გუბერნატორის მოადგილის (მუტესელიმის) წერილში. შინაარსი და შესაბამისი დოკუმენტები ხმამაღლა იქნა წაკითხული საბჭოში (ენაჩუმენ-ი შურაში). სიგელი ტრადიციულად გამოიცემა მეფის დანიშვნის ან გადაყენების დროს. სპეციალური სიგელი ადრევე, სამი თუ ოთხი წლის წინ, განსვენებულ სოლომონ მეფეს მისი ფუნქციების ვადის გასაგრძელებლად გაეგზავნა ბენვთან ერთად. თუ ჩვენ სიგელს არ გამოვცემთ, რუსები იტყვიან, რომ პორტა უარს ამ-

ბობს იმერეთზე და ახალ მეფესაც კი არ ნიშნავს. იმისთვის, რომ სანინალმდეგო დავამტკიცოთ, ტრაპიზონის გუბერნატორს გაეგზავნება სიგელი, რომელშიც გამოტოვებული იქნება ადგილი სახელის ჩასაწერად, ასევე გაეგზავნება ბენვი. ის კი დანიშნავს თავადებისა და აზნაურების მიერ არჩეულ პიროვნებას, შეავსებს სიგელში დატოვებულ ცარიელ ადგილს, გადასცემს ახალ მეფეს და შემოსავს მას ბენვით. ეს ყოველივე გუბერნატორს უნდა მივწეროთ.

ამ ხალხის ხელფასების და დანახარჯების მთლიანი ოდენობა 4000 პიასტრს აღწევს. ამის შესახებ, ამჯერად, გუბერნატორს არ უნდა მივწეროთ დაველოდოთ, რომ მუტესელიმმა მიწერსო. ახლა ამას ყურადღება არ უნდა მივაქციოთ, როგორც ეს საბჭოში გადაწყდა. ჩვენ საიმპერიო ბრძანების თანახმად ვიმოქმედებთ.”³⁶ ეს დოკუმენტიც ამტკიცებს, რომ სოლომონ II ოსმალეთში, სიცოცხლის ბოლომდე მეფის სტატუსით სარგებლობდა.

ვეზირმა მითითებები მიიღო:

„ჩემო ვეზირო

„საიმპერიო საბჭოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად, გაგზავნე ბენვი და სიგელები ცარიელი ადგილებით სახელების ჩასაწერად. უმჯობესი იქნება, თუ ჩვენ ამჟამად უგულვებელყოფთ სურსათ-სანოვაგის საფასურის გადასახადს, ვინაიდან ის მნიშვნელოვანი რაოდენობის თანხას აღწევს. აშკარაა, რომ ტრაპიზონის გუბერნატორი ამ გადასახადს თავისი საკუთარი ქისიდან კი არ გადაიხდის, ცენტრს სთხოვს მის გადახდას. ამ საკითხზეც მისაღებია გადაწყვეტილება (რაც შეიძლება ჩქარა გამოგზავნე ზემოხსენებული სიგელი).”³⁷

აქვეა საიმპერატორო ბრძანება: „საიმპერიო პრინციპების თანახმად, აუცილებელია მმართველების უფლებებით აღჭურვა, რათა უზრუნველყოფილი იყოს ჩემი ქვეშევრდომების კეთილდღეობა. შესაბამისად, იმერეთის ქვეყანა, ჩემი იმპერიის ტერიტორიაა, ჩემი პატივცემული წინაპრების მიერ დაპყრობილი, მიჯაჭვულია იმპერიაზე და ისლამზე და უნდა

გვიხადოს გადასახადი რეგულარულად. სოლომონ ხანი იმერეთის ქვეყნის მმართველი, ახლახან გარდაიცვალა და ახალი მმართველის დანიშვნა არის საჭირო. ეს მმართველი უნდა იყოს მორჩილი და ერთგული პირი იმავე ეროვნებიდან და ქვეყნიდან. იმერეთის ქვეყნის თავადებისა და აზნაურების მიერ ჩემი უდიდებულესობისათვის წარდგენილი თხოვნიდან ცხადი ხდება, რომ თქვენ ხართ ის პიროვნება, რომელიც იმსახრებს ამ თანამდებობას. თანახმად საიმპერიო წერილისა, რომელიც გამოიცა 1815 წელს, ზემოხსენებული იმერეთის ქვეყნის მმართველობა ებოძა (დოკუმენტის დედანშიც გამოტოვებულია ადგილი – მ.ხ.) და დაინიშნა ახალ ხანად. მე ასევე ვუბრძანე მას, რომ სამართლიანი მმართველი იყოს, დაიცვას ღარიბები, მცირეწლოვანნი და მოხუცები. მე ველოდები მისგან, რომ ჩემს უდიდებულესობას და ქვეყანას ერთგულ სამსახურს გაუწევს და სახელმწიფო საქმეებს სათანადოდ მართავს – არ დაავიწყდება მის ქვეყანაში მომხდარი შემთხვევების თაობაზე პატაკების გამოგზავნა”.³⁸

არ არის ცნობილი, თუ საბოლოოდ ვისი სახელი ჩაინერა საგანგებოდ დამზადებულ ფირმანში. როგორც ჩანს, ეს პატივი ვახტანგს ერგო წილად, რადგან ერთ ოსმალურ დოკუმენტში ის იმერეთის მეფედ არის მოხსენიებული: „მოცემული წერილი არის იმერეთის მეფის, მეფე ვახტანგისაგან, ასევე თავადების და აზნაურებისაგან და მათი ქვეშევრდომებისაგან, რომლებიც ითხოვენ დახმარებას და თანადგომას ჩვენი დიდებული, პომპეზური და ყოვლისშემძლე სულთნისაგან, რომელიც არის ღმერთის ჩრდილი დედამიწაზე, ვიდრე სამსჯავროს დღემდე, ამქვეყნიური სავანე და ჩვენი კეთილისმყოფელი”. აი, ეს წერილიც: „ათი წელია, რაც რუსებმა ხრიკებითა და სიცრუით შეძლეს ჩვენს ქვეყანაში შემოღწევა თავიანთი რბილი სიტყვებით და ცდუნებით. რამდენ ხანს შევძლებთ ყოველივე ამის გაძლებას? მათ გაუსაძლისი გაჭირვება მოგვიტანეს. ვინც თმობს თავის ქონებას, ის გადაირჩენს თავს. ისინი თელავენ ჩვენს დედებს, დებს და ოჯახის წევრებს. შეიძლება ამაზე მეტი ჩავვრის წარმოდგე-

ნა? ისინი არ ინდობენ და მიჰყავთ მოხუცი ქალები და შვიდ წელზე მცირე ასაკის ბავშვები. მათი დიდი ნაწილი წაიყვანეს. როგორც უბედნიერესი სულთნის ერთგული ქვეშევრდომების, ჩვენი გულები მასზეა მიჯაჭვული. მათ გაგზავნეს თავადები რუსეთში და წაგვართვეს ჩვენი მწყემსმთავრები, რომლებიც უღმობლად დახოცეს გზაში. აი, როგორ გვჩაგრავენ, რისი ატანაც აღარ შეგვიძლია. ჩვენ ვთხოვთ თქვენს უდიდებულესობას რუსებისგან გადარჩენას. სულთნისგან რაიმე შვების გარეშე, ჩვენ ვერ შევძლებთ მჩაგვრელების მოშორებას და ჩვენს შვილებთან ერთად, სანამ ცოცხლები ვართ არ დავნებდებით. ექვსასი წელია, რაც ჩვენი წინაპრები სულთნის ქვეშევრდომები იყვნენ. წინამორბედმა სულთნებმა გვიჩვენეს ბატონობა, ისევე, როგორც კეთილმოსურნეობა. ყოფილ სამეფოს ძლიერი საგვარეულო მართავდა. ბოლო ათი წლის განმავლობაში, ზოგიერთი თავადის მოღალატეობის მეშვეობით, რუსებმა მოახერხეს ჩვენთან (სამეფოში) შემოღწევა. მიუხედავად ამისა, ჩვენ შევძელით მოღალატეების მოშორება. ახლა რუსებსა და ჩვენს შორის დიდი ჩხუბია. ჩვენ ან გავწყდებით ან როგორ უნდა ვიცხოვროთ რუსული ჩექმის ქვეშ? ჩვენ ვემუდარებით დიდებულ სულთანს, რომ დაგვიხსნას რუსებისაგან. მუჰამედის რჯულის სახელით გთხოვთ, აღმოგვიჩინეთ დახმარება თქვენს ქვეშევრდომებს, რომლებიც ასეთ გაჭირვებაში ვიტანჯებით და დაგვეხმარეთ იარაღით და ისლამის ძლევამოსილი ჯარისკაცებით. ჩვენი ქვეყნის რუსების ხელიდან გამოხსნა ადვილია. ჩვენ მათ დღემდე ყველა ბრძოლა მოვუგეთ, ისინი მას შემდეგ გვტანჯავენ, რათა ამით დაიმშვიდონ თავი. ახლანდელი ხანი თავისი შვილის მეშვეობით მეფობს და თუ რუსები განადგურებულები არ იქნებიან, დროის გასვლის შემდეგ ისინი კვლავ მიმართავენ თავიანთ ხრიკებს. თუ ისინი მთელ ქვეყანას დაიკავებენ, უფრო დიდი ძალა იქნება საჭირო (მათ წინააღმდეგ). როგორც ჩიტი ნახულობს თავშესაფარს ხის ტოტზე, ისე ჩვენ, თქვენი ქვეშევრდომები ვეძებთ თავშესაფარს თქვენი უდიდებულესობისადმი მორჩილებაში. რა უფლებით გვანუხებენ რუსები და შიშში გვამყოფებენ? ოჰ, ბა-

ტონო და მეფეთა სულთანო, ყველა აცნობიერებს შექმნილ მდგომარეობას და უიმედობას განიცდის. თქვენი ქვეშევრდომები ცრემლმორეულნი ლოცულობენ, რომ სულთანმა გაგვიწიოს ანგარიში, ისევე როგორც ბევრმა სულთანმა, რომელიც იმსახურებდა მეფობას და ისლამის პატივისცემას. დაგვიხსენით რუსებისაგან. თუ ჩვენ ვერ მოვიშორებთ რუსულ უღელს, თავს მოვიკლავთ. სანამ თქვენი ქვეშევრდომები იცოცხლებენ, ისინი არასოდეს შეეგუებიან რუსულ წესებს. დღეგრძელობა ჩვენს სულთანს.”³⁹

1821 წლის 8 აგვისტოს ერმოლოვი გრაფ ნესელროდეს საიდუმლოდ აუწყებდა, რომ ახალციხის საფაშოში ოსმალეთის მთავრობის მფარველობის ქვეშ ცხოვრობდნენ გურიისა და იმერეთის აჯანყების მთავარი დამნაშავენი: უკანონოდ შობილი ვახტანგი, რომელიც თავის თავს ბატონიშვილს უწოდებდა; თავადი ქაიხოსრო გურიელი – პოლკოვნიკ პუზირევსკის მკვლელი და „ერთ-ერთი უდიდესი ავაზაკი“, თავადი ივანე აბაშიძე, რომელიც იმჟამად კონსტანტინოპოლში იმყოფებოდა, ხოლო იმერეთის აჯანყების დროს ახალციხის საფაშოდან მიიღო დახმარება ჯარით. ეს მოხდა ახალციხის წინა ფაშას დროს; ახალი ფაშას მიმართ კი ერმოლოვს ჯერ უკმაყოფილების მიზეზი არ ჰქონდა.⁴⁰ როგორც დოკუმენტიდან ირკვევა, 1821 წლის აგვისტოში ივანე აბაშიძე სტამბოლში ყოფილა ჩასული. ამასვე ადასტურებს ნიკო დადიანი: “ხოლო ვახტანგ ბაგრატიონი, რომელი უწინარეს ვახსენეთ იყო გადავარდნილი ახალციხეს ოსმალთა შინა, და იყო მასთან იოანე ქაიხოსროს ძე აბაშიძე, რომელი ესეცა უწინარეს ვახსენეთ. ესე წარვიდა სტამბოლს ოსმალთ იმპერატორთა თანა (ესე იგი ხვანთქართან) და მიიღო პატივი”.⁴¹

სტამბოლში, ოსმალური დოკუმენტების არქივში მოვიძიეთ ახალი მასალები, საიდანაც ირკვევა, რომ ივანე აბაშიძე სტამბოლში ჩასვლის მიზანი ვახტანგ ბატონიშვილისთვის ხელფასის მიცემის მოთხოვნა იყო. აქედან გამომდინარე, ივანე ვახტანგის უზენაესობას აღიარებდა. წერილი სულთნის ვეზირის მიერ უნდა იყოს დანერგილი:

„ჩემო უდიდებულესობავ,

როგორც ჩემმა ბატონმა უკვე იცის, ივანე, იმერლების ხანის შვილი და მეორე იოანე, სოლომონ ხანის დისშვილი (ივანე მალხაზის ძე ანდრონიკაშვილი, მეფე სოლომონ II-ის დისშვილი, იმ დროს პეტერბურგში ცხოვრობდა, სტამბოლში მისი ჩასვლის შესახებ არაფერია ცნობილი. იმერელი ხანის შვილი კი სოლომონ I-ის შვილიშვილი ივანე აბაშიძეა – მ.ხ.) სტამბოლში ჩამოვიდნენ 30 ქართველთან ერთად. მათ ითხოვეს საკმარისი ხელფასის მიცემა დავით მეფის ვაჟისთვის—ვახტანგისთვის, რომელიც ახალციხეში იმყოფება თავის 150 კაცთან ერთად. თხოვნა განხილულ იქნა საბჭოში და ჩემი უდიდებულესობის ნებართვით, გადაწყდა ერზერუმის საბაჟოების წლიური შემოსავლებიდან ზემოხსენებული ვახტანგისათვის თვიური ხელფასის დანიშვნა 2000 ყურუმის (პიასტრის) ოდენობით; ქართველების დასახლება შესაფერის ადგილას, სადაც მათ ურჩევნიათ; ეს მთხოვნელები პირდაპირ სტამბოლში არ იქნან გაშვებული, მათი პეტიციების გაცნობა მოხდეს ჩილდირის მმართველის წერილების მეშვეობით. წერილი გაეგზავნა ჩილდირის მმართველს, რომელშიც ახსნილი იყო ყველა ეს გადაწყვეტილება და ქართველებიც მასთან იქნენ გაგზავნილი.“⁴²

წერილში ასახულია მაშინდელი ვითარება: “ამჟამად ტრაპიზონის მუტესელიმის, ემინ ეფენდის წერილების შინაარსიდან ჩანს, რომ ერთ-ერთი ქართველი ხანის (გენჩესტრუ?) საკითხი დგას. წერილების თანახმად, ის ახალციხეში გაიქცა თავისი სამშობლოდან, რუსებთან ომის შემდეგ. მან ახალციხეში ორნახევარი წელი იხეტიალა, შემდეგ ტრაპიზონში წავიდა 14 კაცთან ერთად, ვინაიდან უჭირდა თავის რჩენა და შევიწროებას განიცდიდა ზოგიერთი სანჯაყის მმართველის მხრიდან. მან მმართველს გამოუცხადა თავისი განზრახვა, რომ სურდა სტამბოლში წასვლა, რათა ეთხოვა ჯამაგირი თავისი კაცებისა და მსახურების შესანახად, აგრეთვე დასახლება შესაფერის რეგიონში თავის კაცებთან და ოჯახთან ერთად. თანახმად იმპერატორის ზემოხსენებული

ბრძანებისა, რომელიც კრძალავს სტამბოლში ჩასვლას ოფიციალური ნაბართვის გარეშე, მუტესელიმმა არ მისცა ნება და ქალაქში დატოვა. ის აგრეთვე იტყობინება, რომ რუსები ჭრიან ხეებს, რათა ააგონ ნავმისადგომი. რამდენიმე წერილი მუტესელიმთან გაგზავნილ იქნა ფოთის კომენდანტის მიერ. ამ წერილების მიხედვით, ამ დღეებში რუსები გზავნიდნენ და აგროვებდნენ ჯარისკაცებს საქართველოში, მაგრამ გაურკვეველი იყო მათი ბოროტი განზრახვა: ჩურუქსუზე თავდასხმას აპირებდნენ, თუ ფოთის ციხეზე. ეს სიახლეები წაიკითხეს და მათზე იმსჯელეს იმპერიის საბჭოში, რომელიც გუშინ შეიკრიბა. მაღალ პორტაში გადაწყდა, რომ გენჩესტრუ ხანისთვის, რომელიც ისევ, როგორც ბევრი სხვა ქართველი, ხელფასს ითხოვდა, სტამბოლში ჩასვლის აუცილებლობა არ არსებობდა და ის უნდა დასახლებულიყო ისეთივე ადგილას, როგორც დანარჩენი ქართველები და მისი უზრუნველყოფა უნდა მომხდარიყო გარკვეული ოდენობის ხელფასით.⁴³ წერილი უთარიღოა. ვფიქრობთ, ის დაწერილი უნდა იყოს 1822 წელს, გაურკვეველია გენჩესტრუ ხანის ვინაობა. კონტექსტიდან გამომდინარე, ის ქაიხოსრო გურიელი უნდა იყოს, რომელიც შემდგომში ვახტანგის ძმის – ტარიელის სიმამრი გახდა. წერილის შინაარსი ეხმიანება იმავე არქივში მიკვლეულ თავად ქაიხოსრო გურიელის წერილს:

„ჩემო უდიდებულესობავ,

ეს არის მორჩილი თხოვნა. ჩვენ თუმცა ვეცადეთ ჩვენი ქვეყნის დაცვას რუსებისაგან, რომლებიც თავს დაესხნენ საქართველოს, მაგრამ ჩვენ მარტონი ვიყავით ჩვენს ბრძოლაში და არავითარი დახმარება არ მოსულა ჩვენამდე. შედეგად ჩვენ იძულებულები გავხდით დაგვეტოვებინა საქართველო. მოგვიანებით მე ნება დამრთეს დავსახლებულიყავი ჩურუქსუში, სადაც კარგ პირობებში ვიმყოფებოდი. მე ახლაც ვნანობ და ძალზე დამწუხრებული ვარ, რომ ვერ ვემსახურე ბრწყინვალე პორტას და წარუმატებელი აღმოვჩნდი, მაგრამ ვიმედოვნებ, რომ მოვა დრო, როდესაც ჩემს მიზანს განვახორციელებ. სანამ მე აქ გამუდმებით ვემუდარებოდი ჩემს

უდიდებულესობას, რამდენიმე კაცი მოვიდა საქართველოდან, რომლებიც ჩიოდნენ რუსულ ჩაგვრასა და უსამართლობაზე. ყველა აზნაური და თავადი ლოცულობს, რომ განთავისუფლდეს რუსების უსამართლო წესებისგან. ყველა მათგანს სურს ეს და ყველას სძულს მოსკოველები, მაგრამ გაცნობიერებული აქვთ, რომ თუ ისინი მარტონი დაიწყებენ ბრძოლას საქართველოს გამოსხნისათვის – ეს უშედეგო იქნება. ამის გათვალისწინებით, ვთხოვთ თქვენს უდიდებულესობას, რათა გამოგზავნოს ბრძენი და გამოცდილი პიროვნება, ბრძოლაში ჩვენი დახმარების მიზნით. გთხოვთ, ნუ მოგვაკლებთ თქვენს კეთილგანწყობასა და სიყვარულს.

ხოსრევ ხანი.

გურიის ხანის შვილი ქაიხოსრო.⁴⁴

დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ტახტის პრედენდენტებს შორის, ვახტანგ ბატონიშვილის უპირატესობა ყველასთვის ნათელი იყო. ივანე აბაშიძე მის მეტოქედ არც მოიაზრება. ის ვახტანგის დესპანის როლს ასრულებს. აბაშიძე, როგორც ჩანს, სტამბოლიდან დაბრუნების შემდეგ, ახალციხეში მოკლეს, რაშიც ნ. დადიანი ვახტანგს ადანაშაულებს: „და რა მოვიდა მუნით შეუჩინა კაცნი და მოჰკლეს ახალციხეს იოანე აბაშიძე წელსა ამას 1822 დეკემბერსა 12 გარდაიცვალა“.⁴⁵ ვახტანგ ბატონიშვილის ბრალეულობის დამადასტურებელი სხვა წყარო არ მოგვეპოვება, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის მთავრობა მის ყოველ ნაბიჯს აკვირდებოდა.

ნ.დადიანი კონფლიქტის მიზეზს არ ასახელებს. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ვახტანგმა კონკურენტი ჩამოიშორა, მაგრამ ახლახან მივაკვლიეთ დოკუმენტს, საიდანაც ჩანს, რომ ივანე თავისი მერყევი ბუნების გამო დაისაჯა. 1841 წელს მისი ვაჟი, ითხოვს რა სათანადო ფულად ანაზღაურებას, ივანეს შესახებ წერს: “გარკვეული ხნის განმავლობაში თურქეთის მთავრობის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა. მოინანია რა ჩადენილი საქციელი, გადაწყვიტა რუსეთის მონარქის, თავისი კანონიერი ხელმწიფის გულმონყალებითათვის მიემართა. მას ეშინოდა, რომ ამ განზრახვის შესრუ-

ლებაში ხელს შეუშლიდნენ, ამიტომ თავისი ამხანაგებისაგან ფარულად გაპარვას აპირებდა, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ მისი ჩანაფიქრი გამომჟღავნდა და ის ბოროტმოქმედთა შურისძიების მსხვერპლი გახდა”.⁴⁶ დოკუმენტში ვახტანგი ნახსენები არ არის. მის გარდა, თურქეთში სხვა მეთამბოხეებიც აფარებდნენ თავს, რომლებიც ივანეს ღალატს ვერ დაუშვებდნენ. ის ბევრ ცნობას მიაწვდიდა რუსეთის მთავრობას, რაც ახალ საფრთხეს შეუქმნიდა გადახვეწილებს. რუსულ მხარესთან თანამშრომლობის გამოცდილება კი ივანე აბაშიძეს ნამდვილად ჰქონდა. მოგვცავს ამონარიდი ველიამინოვ პირველის წერილიდან, რომელიც მან 1820 წლის 21 თებერვალს ივანეს გაუგზავნა: “ამასთანავე დიდათ სასიამოვნოთ მჩანს მე გიპასუხოთ თქვენ, რომელ შევიტყვე მე ვითარცა სხვათა კაცთაგან აგრეთვე ჩემის ღვიძლის ძმის ალექსანდრე ალექსანდროვიჩისგან მრავალი კეთილი საქებათათვის თქვენთა. აგრეთვე უწინარესთა სამსახურთათვისცა მართებლობისადმი”.⁴⁷

რუსული მხარისთვის ცნობილი გახდა, რომ 1826 წელს იმერელმა ბატონიშვილმა ვახტანგმა წერილი მისწერა სპარსეთში მყოფ ალექსანდრე ბატონიშვილს. ვინმე ნუბაროვმა ამ წერილის გადმოწერა მოახერხა და თავად მენშიკოვს წარუდგინა, რომელმაც თავის მხრივ, ველიამინოვს გადაუგზავნა:

„მე ჩამოვედი ტრაპიზონში და ჩემი ჩამოსვლის მიზეზი შემდეგია: აქედან დადიანი და აბასი ახლოს არიან. ჩვენ ადვილად შეგვიძლია მიმოწერა და აგრეთვე ხალხის აჯანყება. ისმის, რომ რუსებსა და სპარსელებს შორის ომია, ამისთვის მაღლობა უფალს, იქნებ გვეღირსოს ჩვენს სამშობლოში ყოფნა. მაგრამ ეს ხმები სიმართლეს შეესაბამება თუ არა, ეს არ ვიცით. გთხოვთ იქაური მდგომარეობისა და ყველა განკარგულების შესახებ მომწეროთ. ერზერუმში ბევრია ჩვენებური თავადი, რომლებიც თქვენს წერილს ჩამომიტანენ. თუ ღმერთი ინებებს, თქვენ საქართველოში ჩამოხვალთ, მე კი ჩემს სამშობლოში (ვახტანგი ალექსანდრეს იმერეთში კი არ

ინვევს, თანასწორი უფლებებით კოალიციის შექმნას სთავაზობს – მ.ხ.) და ჩქარა მოვახერხებთ აჯანყებას, ხოლო თუ იქ არ არის საკმარისი ძალები, ამის შესახებაც გვაცნობეთ, რათა ფუჭად არ გავწიროთ თავი და ხალხი. გთხოვთ აგრეთვე მისწეროთ წერილი დადიანს, რომელიც გვარწმუნებდა, რომ თუ თქვენ მიუახლოვდებით, ისიც მზად არის თქვენს დასახმარებლად.”⁴⁸ ვახტანგი ლევან დადიანისგან დაიმედებული ჩანს. ეროვნულ არქივში მართლაც ინახება დადიანის წერილი (ასლი), რომლის მიხედვით ის რუსეთის მოწინააღმდეგედ გვევლინება და ვახტანგს დახმარებას პირდება. წერილი პირველად ქვეყნდება:

„ლიხთ იმერთ მეფის ძის ძეს, და მემკვიდრეს, იესიან, დავითიან, სოლომონიან, პაკრატოვანს, და ან დიდებულის და ცათა სწორის ხელმწიფისაგან მეფედ წოდებულს ვახტანგს (ე.ი. სულთნის მიერ მეფედ დანიშნულ ვახტანგს – მ.ხ.).

სამინგრელოს მფლობელი დადიანი ლევან კალთის მთხვევას გაგიბედავ და თქუენს ბედნიერად ყოფას და განძლიერებას ღმერთსა ვსთხოვთ ყოვლად ძლიერსა. წერილი თქუენის მაღალ უგანათლებულესობისა მივიღეთ და რაიცა გებრძანათ ყოველივე უწყებულ იქმნა ჩუენ მიერ და ვისიამოვნეთ ესრეთ ვითარცა გვღირსებოდეს მეფობაი თქუენი ჩუნზედა და მით ეხაროს დაწყლულებულსა გულსა ჩუენსა; აქაურს ანბავს მოიხსენებთ. ბარბაროზთ ხელმწიფე მოკვდა და მის მოადგილეთ დასვეს კონსტანტინე, და ან ისევ გამოსცვალეს კონსტანტინე და დააჯდინეს უმცროსი ძმა ნიკოლოზ და ძალით აფიცებენ იმერთ მის სახელზედ და ღმერთი დაუსაბამო მამა გულთა მხილველ არს, და ამ ორს ძმებშიდ არის დიდი განხეთქილება და ერთმანეთში დიდი ჯარი გასწყვიტეს და მთელი რუსეთი დიდს აღრეულებაშიდ არის; შვიდი ათასი ღვარდიას რომ უწოდებენ, გასწყდა კონსტანტინეს გულისთვის (რომელიც სწადდათ კონსტანტინე ხელმწიფედ და სხვათ არ ინებეს) და ამით იუნყეთ მათი უბედურებაი, პირველად წყალმან წარღვნა, მეორედ თვითონ მოკვდა და

მესამედ ძმებში ამისთანა საშინელი აღრეულება განხეთქილება არის და ბოლოს მოღება მათივე აქედან შესდგების. ბიძათქუნი კონსტანტინე ბატონიშვილი გევიდა ნემენცის ხელმწიფის მამულზედ და ხუთი ათასი ჯარი გუსართა გაჰყა მისთანა. თამარ ბატონიშვილს მოუვიდა წერილი თბილისის მმართველი ჩაჩანშიდ არის და უთვალავი მხედრობა გაუნყდა მათ მიერ. ასე რომ აქედანაც წააყვანინა ჯარი და იქ მხოლოდ ყარაულად დარჩნენ ადვილად შეგიძლიათ აცნობოთ საქართველოს ბატონიშვილს (ალექსანდრეს – მ.ხ.) ყოველივე ეს ვითარება და კაი დროც აქვს. ჩვენ აქეთ და იქით ისინი. უკეთუ დიდებულმან ხელმწიფემ ჯარი არ მოგაშველოსთ, რადგანაც არიან შერიგებულნი და ეხათრება, ტყვიანამალი მაინც სთხოეთ, ეგობ მოგცესთ და პირველად კემხალზედ მოადგეთ და ამედ ბეგი ეგობ შეინიოთ. ტყვეს აღუთქვამთ და ჯარისთვის ხორაგზედ თავს არ შეგანყენთ და ამ დროს ნუ დავტოებთ. ისტამბულს კაცის გაგზავნა ანი კაი ჟამი არის და დიდებულს ხელმწიფეს აცნობეთ და ნება სთხოეთ ჩუენზედ მოსვლისა და მოახსენეთ: იმერნი გვთხოვნ და სწადდთ რათა თქვენს მფარველობასა შინა იყვნენ. ფიცის წერილი რომ გებრძანათ მიახლებია ამასთანა”.⁴⁹ წერილი უთარიღოა. დაწერილი უნდა იყოს 1825 წელს. თან ახლავს ხელმოუწერელი განმარტება: “ეს წიგნი მოიტანა ცინბირი-დამ გამოპარულმა დადიანის აზნაურმა ხუხუა გაბუნიამ ტრაპიზონს და თვითონაც აქ დარჩა ჩემ დროს ვახტანგ ბატონიშვილთან და ძმები ჰყავს დადიანის მამულში – და ამის პასუხი მე მიმანერინა. დიდს მარხვაში ბეჟან წერეთლის, თავისი სიძის (ბეჟან წერეთელი ვახტანგ ბატონიშვილის სიძე იყო – მ.ხ.) წიგნი მოუვიდა და ულოცავდა რუს. ხელმწ. სიკვდილსა და მეფედ მისლვასა მისსა. ეს წიგნი მოიტანა ტრაპიზონს ერთმა იმერელმა, რომელსაცა ჰქონდა ბაშფორთი რალაც სავაჭროსათვისდა. მოვიდა, მას ეცვა ჩერქეზული ჩოხა და ქუდი ეხურა ჩერქეზულივე. ვგონებ რუსულიც იცოდა და ვახტანგ ბატონიშვილს ზეპირი უთხრა მოგელიან იმერნი და რუსეთში დიდი ჯარი გასწყდა და იმერეთიდანაც სულ რუსნი

ნავიდნენო და ხუთი პასუხი მოუტანა კიდევ სხვა ვახტანგ ბატონიშვილს და ის ვერ ვნახე და ამ კაცს თუ ვნახავ იმერეთში დიახ კარგად ვიცნობ და მაგიერი პასუხიც წაილო მანვე.

დათა გურიელის წიგნი მოსდიოდა ქაიხოსრო გურიელს, რომელიც ჩურუქსუს არის გამოქცეული და იმან ჩურუქსუდამ გამოუგზავნა ბატონიშვილს ვახტანგს და მისწერა რომელ დათა გურიელი თავის მხრით ემზადება ჩვენს შენვენას და მამია გურიელის სიკვდილსო და გურიელებმაც შეფიცეს დათასო ამ საქმეზედ და ფიცის წერილიც... მე რომ ვკითხე თუ ვის მიერ იყო გამოგზავნილი, მითხრეს თავად მიქელაძეს არისო და მე თვალით ვერ ვნახე.⁵⁰

თავად ეს დოკუმენტი ნდობას არ იმსახურებს, მაგრამ იმით არის საინტერესო, რომ მასში ვახტანგი იხსენიება, როგორც სულთნისგან „მეფედ წოდებული“, რაც სინამდვილეს უნდა ასახავდეს. წერილი, შესაძლოა იასე ფალავანდიშვილის ხელით იყოს დაწერილი. ეს პიროვნება ცნობილია, როგორც 1832 წლის შეთქმულების გამცემი. ახალგაზრდობაში ის ახალციხეში ჩავიდა, სადაც თავისი ევროპული ჩაცმულობის გამო, ჯაშუშად მიიღეს, მაგრამ ვახტანგ ბატონიშვილმა დაიცვა და თან წაიყვანა ტრაპიზონში. აქედან იასე 1826 წელს ჩავიდა სტამბოლს და რუსეთის რწმუნებულს ოდესაში გამგზავრება სთხოვა, რათა იქ სამხედრო საიდუმლო გაემხილა. ოდესაში იასეს კანცელარიის გამგემ, ლევსმა ჩვენება ჩამოართვა. იასემ აჩვენა, რომ დადიანს საიდუმლო კავშირი ჰქონდა ოსმალეთში მყოფ ვახტანგ ბატონიშვილთან. ჩვენების დედნები იმპერატორს გაუგზავნეს, ასლები კი ერმოლოვს, რომელმაც იმერეთის მმართველ ვასილ ბებუთოვს ამ საქმის საიდუმლო გამოძიება დაავალა. იასეს დასმენის სიცრუე დადგინდა. ის სამხედრო სასამართლოსათვის უნდა გადაეცათ, მაგრამ ერმოლოვმა სასჯელი შეუმსუბუქა. იასე მხოლოდ საზღვარგარეთ გაქცევისათვის დააპატიმრეს 1 წლით. შემდგომში ის თავის დანაშაულს კი არ მალავდა, არამედ თავსაც იწონებდა.⁵¹ 1832 წლის შეთქმულების საგამოძიებო კომისიას ვახტანგ ორბელიანმა 1833 წლის 5 მაისს გა-

ნუცხადა: “ფალავანდოვმა თქვა, მე თუ დავინახე ვისიმე ხელით ნაწერი, მაშინვე მივამსგავსებ; ამიტომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან გასაგზავნ ნერილებზე ყველა თავადის ხელმოწერას შევძლებო. ამის საბუთად იასემ გვიამბო – რუსებმა რომ დამიჭირეს, მაშინ ვითომც დადიანის სახელით წერილი დავწერე: ამით ვინვევდი იმერეთის ბატონიშვილს – იმერეთში ჩამოდი, დაგეხმარები, იმერეთი აჯანყდება და შენ გამეფდები. აი ბატონებო, თქვა იასემ, დადიანს ისე ავუწუნე საქმეები, რომ კინალამ არ გადაასახლეს რუსეთში.”⁵²

აქედან გამომდინარე, ვახტანგ ბატონიშვილი დადიანზე ფუჭ იმედებს ამყარებდა. ვახტანგი, რომელსაც რუსები ახასიათებდნენ, როგორც სულელ ახალგაზრდა კაცს, სინამდვილეში საკმაო დიპლომატიურ ნიჭს იჩენდა. როდესაც ოსმალებიდან რეალური დახმარება ვერ მიიღო და მზერა სპარსეთს მიაპყრო, მან კარგად იცოდა, რომ ახლო წარსულში დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის გავლენის სფეროს ექვემდებარებოდა, აღმოსავლეთ საქართველო კი – სპარსეთისას, ამიტომ მან ასეთ ხერხს მიმართა: წინ წამოწია ის ფაქტი, რომ ქართლ-კახეთისა და იმერეთის მეფენი ერთი წარმომავლობის იყვნენ, რის გამოც მან, როგორც ამ საერთო ოჯახის წევრმა განაცხადა, ჩვენი ოჯახი მხოლოდ დიდებულ შაჰს სცნობდაო. ეს წერილიც პირველად შემოგვაქვს სამეცნიერო ბრუნვაში:

„ღმერთმან ყოვლად ძლიერისა და დიდებით სავსე ცათა სწორის ხელმწიფის შახზადახ აბას მირზას ჭირი მისცეს მათის დიდებულისა და ზეშთა ამაღლებულის ტახტის ერდგულს იმერეთის მეფის ძის ძეს ბატონიშვილს ვახტანგს. რადგანათაც საქართველოს მეფენი და ჩვენ ერთის ოჯახისანი ვყოფილვართ და ჩვენი მამანი და წინაპარნი ყოველს დროს ჩუენის ოჯახითა და მამულით თქუენი ყმანი ვყოფილვართ და შეძლებითაცა ჩუენითა გვიმსახურნია და ჩუენც და ჩვენი ოჯახი დიდებულის ხელმწიფე შა(ჰი)ს მოწყალებით ვყოფილვართ და არასოდეს სხვათა ხელმწიფების რხმლით ჩვენ და ჩვენი ქვეყნები არ შემეჭიდროებულა. დღესაც იმ

იმედს მიმხედველმა საქართველოს მეფის ირაკლის ძემ ბატონიშვილმა ალექსანდრემ მიმართა თქვენს უძლიერეს და ამაღლებულს რხმალს, რომ უცხოს თესლის და უსამართლოდ წარმტაცებლის მოსკოვის ხელისაგან გამოიხსნათ თქვენი საკუთარი ყმა და მოსკოვმა ამდენი სული არ შეამჭიდროოს. მოვახსენოთ თქვენ მშვიდსა და კაცთ მოყვარეს ხელმწიფობას ჩუენი და მოსკოვის ყოველივე წარმოებული საქმე, რომელიცა იმერეთის მეფე ბიძაჩემი სოლომონ ექმნა მათის უსამართლოს სულ მოკლებისაგან შემჭიდროებულ მოსკოვისაგან და განეშოერა თავის მშობელს მამულს ძალდატანებითა მოსკოვისათა და მომართა მეფემან სოლომონმა დიდებულს თქუნს ტახტს. მას სიკვდილისა გამო აღარ დასცალდა ერდგულება თქუენი და გარდაიცვალა, ვინადგან ჩუენ მემკვიდრედ თქუენის მოწყალებით იმერეთისათვის დაშთომილმან ესე საქმე შემოვკრიბე, რათა ყოველივე ქუეყანაში იმერეთისანი და სამეგრელოსი მთავარი დადიანი, გურიის მთავარი გურიელი და ზღვისპირა ხალხნი აფხაზნი ყოველივე თანახმა გავხადე სანინაალმდეგოდ რუსეთის მხედრობისადმი და მხიარულის გულით აღირჩიეს ჩვეული ერდგულობა ტახტისა თქუენის და აჩუენეს რუსეთის მხედრობას უსაშინლესი ცხელსა და ცხელსა ალაგებში გამოჩენილი ჩხუბი, რომელიც დიდათ დავამარცხეთ რვას ალაგს. საცა იყვნენ დადგომილი საჩხუბრათ რუსეთის მხედრობა დანყობილი ზარბაზნითა და სიმაგრით ამ რვას ალაგებში სრულიად ავაკლებინეთ არა სხვა ხელმწიფეთა ვმონებივართ ჩუენ ამის მცნობი ცოცხალი სხვას როგორ ჩავბარდებით საყმოდ თვინიერ თქვენსა.”⁵³ ვახტანგი ითხოვდა: ალექსანდრე ბატონიშვილი დროულად მოგვაშველეთო. კიდევ ერთხელ იმეორებდა, რომ მისი ოჯახი, ანუ ბაგრატიონები, სპარსეთის ტახტის ერთგულნი იყვნენ. დანარჩენი სათქმელი ალექსანდრე ბატონიშვილის თავადს, გარსევან ჯანდიერს ზეპირად უნდა მოეხსენებინა.⁵⁴

ვახტანგი ხაზს უსვამს, რომ მის ბიძას, მეფე სოლომონ II-ს, სიკვდილის გამო არ დასცალდა სპარსეთის მიმართ ერთგულების გამოჩენა, მაგრამ ახლა თავად მან, როგორც იმერეთის ტახტის მემკვიდრემ, მთელი დასავლეთ საქართველო

რუსეთის წინააღმდეგ გააერთიანა და სპარსეთის ერთგულება აირჩია. სინამდვილეში, დასავლეთ საქართველო ოსმალეთისკენ უფრო იხრებოდა, მაგრამ მთავარი მიზანი ნებისმიერი გზით რუსეთისგან თავის დახსნა იყო.

ერთ ოსმალურ დოკუმენტში ნათქვამია: მამია გურიელის გარდაცვალების შემდეგ, მისმა ქვრივმა, სოფიო დედოფალმა, იგრძნო, რომ გურიის სამთავროს გაუქმება ელოდა, რის გამოც დაუპირისპირდა რუსეთს და ოსმალეთის ქვეშევრდომობა ისურვა. „სანამ მთავრის ვაჟი მცირეწლოვანი იყო, სოფია დედოფალი, რაც სპარსულად ხანის ცოლს ნიშნავს, მართავდა გურიას. მან გურულ თავადებთან ერთად, ძლიერი მტრობა გამოუცხადა რუსებს და ბრწყინვალე პორტისკენ გადმოიხარა. ის ხშირად გამოხატავს თავის პროოტომანურ პოლიტიკურ კურსს და აცხადებს თავის ანტირუსულ განწყობას“. ⁵⁵ ოსმალური დოკუმენტების არქივში დაცულია სოფიოს წერილები. ნაწილი ადრევე იყო გამოქვეყნებული, ნაწილი ჩვენ მოვიძიეთ, აქედან გამოვყოფთ ერთ წერილს, რომელშიც ის ითხოვს, რომ ვახტანგ ბატონიშვილი მიაშველონ ჯარით. „იმერეთში ჯარი ახლა იმდენი არაფერი არის და ვახტანგ ბატონიშვილი ჯარს თუ იშოვის დროც ახლა არის და ეცადოს“... ⁵⁶ აქედან ჩანს, რომ ვახტანგის ავტორიტეტს გურიაშიც აღიარებდნენ.

ვახტანგ ბატონიშვილი სულ მოკავშირეების ძიებაში იყო. 1834 წლის 27 ივნისს გრაფი ნესელროდე ბარონ როზენს საიდუმლოდ ატყობინებდა, რომ პარიზიდან მიღებული ცნობების თანახმად, სომხური ენის პროფესორი ლევალიანი და ვინმე ბროსე (შემდგომში ცნობილი მეცნიერი მარი ბროსე), საფრანგეთის მთავრობის დავალებით აწყობდნენ ვითომდა სამეცნიერო მოგზაურობას სომხეთსა და საქართველოში, რისი მიზანიც შფოთვის ჩამოგდება და ჯაშუშობა იყო. ბროსემ რამდენიმე წლის წინ დაიწყო მიმოწერა ს.პეტერბურგში მცხოვრებ თეიმურაზ ბატონიშვილთან, რომელიც აწვდიდა მას ლიტერატურულ ცნობებს ქართული ენის შესახებ. მას ასევე ურთიერთობა ჰქონდა იმერეთის უკანასკნელი მეფე

სოლომონის ორ ძმისშვილთან: ვახტანგთან და ტარიელთან, რომლებიც პარიზში ჩავიდნენ კონსტანტინოპოლიდან, სადაც ისინი თავშესაფარს ეძებდნენ მას შემდეგ, რაც 1820 წელს თავიანთ სამშობლოში აჯანყება მოახდინეს. ბროსეს გამოსვლებიდან ჩანდა, რომ მისი კავშირები იმერელ თავადებთან მის პოლიტიკურ შეხედულებებს შეესაბამებოდა. ის მათ ქართულ ენაზე აცნობებდა რუსეთისათვის არასასიამოვნო ყოველგვარი მოვლენის და არეულობის შესახებ, რაც მათ სამშობლოში ხდებოდა. ამასთან აიძულებდა, რომ საფრანგეთის დახმარებით შესაძლებელი იქნებოდა მამულების დაბრუნება, რითაც აიძულებდა, რაც შეიძლება მეტ ხანს დარჩენილიყვნენ პარიზში. საფოსტო დეპარტამენტს დაევალა თვალყურის დევნება ხსენებულ მიმონერაზე. ზომები უნდა ყოფილიყო მიღებული, რათა ლევალიანს და ბროსეს (იმპერიის) საზღვრები არ გადმოეკვეთათ.⁵⁷

ამ ცნობებს ეხმიანება თურქეთის ხსენებულ არქივში მოძიებული 1841 წლის დოკუმენტი:

„მთავარო ხაზინადარო,

ცნობილი ქართველი ვახტანგი და მისი და რავზ(?) ჯერ სტამბოლს ეწვივნენ და ცოტა ხანს აქ დარჩნენ. შემდეგ, საფრანგეთს გაემგზავრნენ და შემდეგ კვლავ სტამბოლში დაბრუნდნენ. სამგზავროდ 4000 პიასტრი გამოეყოთ. ისინი ტრაპიზონში ჩამოვიდნენ. მე ვთხოვ თქვენს უდიდებულესობას ამ თანხის მოცემას“.⁵⁸ წერილი იმითაც არის საყურადღებო, რომ აქ იხსენიება ვახტანგის და, რომლის სახელიც დამახინჯებულია. დის არსებობა ხსნის იმ ფაქტს, რომ ვახტანგი ბეჟან წერეთელს თავის სიძეს უწოდებს. თუ წერილში გადმოცემული ინფორმაცია სწორია, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ვახტანგი მეორედაც იყო პარიზში ჩასული. ამჯერად მას და ახლდა. ეს ფაქტი უცნობი იყო.

თავის 1848 წლით დათარიღებულ წერილში, „ვახტანგი ადასტურებს, რომ ტრაპიზონში ჩამოვიდა ორი წლის წინ და მას შემდეგ ამ ქალაქში ცხოვრობს. მას დაუწესდა 2500 პიასტრის (ყურუში) ოდენობის ხელფასი ტრაპიზონის შემოსავლე-

ბიდან, მაგრამ ეს ხელფასი, მისი ოჯახის წევრების მრავალრიცხოვნების გამო, არ არის საკმარისი. ის კვლავ ფინანსურ გაჭირვებას განიცდის და ხელფასის მომატებას ითხოვს. მისი თხოვნა გადაეგზავნა და განხილულ იქნა უმაღლეს სათათბიროში (მეჯლის-ი ვალა). გადაწყდა ხანისთვის მხარდაჭერა, მაგრამ ვინაიდან ხელფასის ჩუქება საჯაროდ აიკრძალა საიმპერატორო ბრძანებით, ჩვენ გადავწყვიტეთ დავიცადოთ, სანამ ტრაპიზონში რაიმე თანამდებობა არ განთავისუფლდება.”⁵⁹ დოკუმენტში ვახტანგი ხანად, ანუ მეფედ იწოდება. გაცილებით მწირი ინფორმაცია გვაქვს ვახტანგის ძმაზე, ტარიელზე, რომელიც იმერეთის აჯანყების დროს მცირეწლოვანი იყო. მისი შემდგომი ბედის შესახებ ვიგებთ მისი სიდედრის, ელისაბედ გურიელის მიერ 1841 წელს დაწერილი თხოვნიდან. თავადის მეუღლე ელისაბედ გურიელი, ქვრივი პოლკოვნიკ ქაიხოსრო გურიელისა, რომელიც მთელ ოჯახთან ერთად გაიქცა თურქეთში 1820 წელს იმერეთსა და გურიაში მომხდარი აჯანყების დროს, განმარტავს გუბერნატორისადმი მიწერილ წერილში, რომ მისმა უფროსმა ქალიშვილმა დესპინემ, თურქეთში ყოფნისას, მართლმადიდებლური ეკლესიის წესისამებრ ჯვარი დაიწერა ოტომანური სამსახურის გენერალ, იმერელ ბატონიშვილ ტარიელზე. ქაიხოსროს ოჯახის თურქეთიდან დაბრუნებისას, წამოყვანილი იქნა იქიდან ტარიელის მეუღლე დესპინეც, თავისი ქმრის თხოვნით, რომელიც თითქოსდა ეძებდა შესაძლებლობას გამოეთხოვა რუსულ სამსახურში გადასვლის ნებართვა. დესპინე თითქმის 10 წლის განმავლობაში ქმრის მოლოდინში, დედის კმაყოფაზე იმყოფებოდა, მაგრამ ტარიელ ბატონიშვილი მოკვდა 1840 წელს თურქეთში, სერასკირის (სარდლის) ნოდებაში და ელისაბედის დაქვრივებული ქალიშვილი დარჩა ყოველგვარი ქონებისა და საკუთარი თავის რჩენის შესაძლებლობის გარეშე. ამიტომ ელისაბედი შუამდგომლობდა თავისი ქალიშვილისათვის იმერეთის ხაზინაში შესულ ტარიელ ბატონიშვილის მამულიდან კუთვნილი წილის დაბრუნებისა, ან საარსებო საშუალების გამოყოფის თაობაზე.

ტფილისის სამხედრო გუბერნატორმა გამოითხოვა ცნობები, თუ რომელ მამულებს ფლობდა ტარიელ ბატონიშვილი თურქეთში გაქცევამდე და ვის გადაეცა შემდეგ მისი ქონება. მას აგრეთვე სჭირდებოდა ცნობები თავადის მეუღლის ქონებრივი მდგომარეობის, რუსეთის მთავრობის მიმართ განწყობისა და ხალხში მისი გავლენის შესახებ.⁶⁰ გურიის სამაზრო უფროსის პატაკი მოიცავს შემდეგ ცნობებს:

„თავადის მეუღლე ელისაბედ გურიელს იმპერატორის ბრძანებით დაუბრუნდა 1835 წელს სახაზინო უწყებიდან 201 კომლი გლეხი, მაგრამ ეს ხალხი ნაწილობრივ არ არის დაბეგრილი არავითარი გადასახადით, ნაწილობრივ გამოსულია მისი (ელისაბედის) – მორჩილებიდან, რის შესახებაც კნეინას თხოვნით წარმოებს გამოძიება. კნეინა ელისაბედს ჰყავს შვილები: უფროსი ვაჟიშვილი პრაპორშჩიკი მალაქია, მეორე ვაჟი დიმიტრი, ქალიშვილი დესპინე, მეორე ქალიშვილი პელაგია, რომელთაგან დიმიტრის უჭირავს გურიის მაზრის აკეთის უბნის უფროსის მოადგილის თანამდებობა, დანარჩენები იმყოფებიან დედასთან. კნეინა ელისაბედის და მისი შვილების ქონება, გურიაში მათი მნიშვნელობის კვალობაზე, მცირეა. ამ ოჯახის ერთგულება რუსეთის მთავრობის მიმართ ეჭვსგარეშეა, განსაკუთრებით კნეინა ელისაბედმა რამდენჯერმე დაამტკიცა თავისი გულმოდგინება სახაზინო სამუშაოებზე ხალხის გაგზავნით და სხვა. გურიის მაზრაში ის იყო გულმოდგინების ნიმუში, ყველა მემამულისთვის მისაბაძი. გარდა იმისა, რომ მისი ქმარი, ქაიხოსრო გურიელი, მამიას არასრულწლოვანების პერიოდში მთელ გურიას განაგებდა და აქედან გამომდინარე, შესაძლებლობა ჰქონდა ხალხის პატივისცემა მოეპოვებინა, როგორც გურიის პირველ პირს. კნეინა ელისაბედი თავისი გონიერებისა და მოხერხებულობის წყალობით ინარჩუნებს ხალხზე ზემოქმედების მოხდენის მისთვის ჩვეულ უფლებას.“⁶¹

იმავე 1841 წლის დეკემბერში ქუთაისის მაზრის უფროსის თანამდებობის შემსრულებელი საქართველო-იმერეთის სამოქალაქო გუბერნატორს უპატაკებდა, რომ მოლაღატყე-

ბი, გაქცეული მეფე დავითის უკანონოდ შობილი ვაჟები: ვახტანგ და ტარიელ „ბაგრატოვები“, რომელთაგან უკანასკნელი თურქეთში მოკვდა სერასკირის წოდებით, გაქცევამდე ქუთაისის მაზრაში განუყოფლად ფლობდნენ მამულს სოფლებში – სიქთარვა, თერჯოლა და სკანდა. ასევე გლეხებს, მამრობითი სქესისას 118 და მდედრობითი სქესისას 96 სულს. აღნიშნული გლეხების კუთვნილი მოძრავი და უძრავი ქონება, ყოველივე რაც მათ გააჩნდათ, იმერეთის მმართველი გორჩაკოვის წინადადებით, რომელიც საქართველოს მთავარმართებლის, გენერალ ერმოლოვის სურვილს ემყარებოდა, გადაცემულ იქნა მერაბ იაშვილის მფლობელობაში, ნაცვლად ხაზინაზე გადაცემული, რაჭის ოლქში მდებარე მისი მამულისა. გარდა ამისა, იაშვილს მიეცა სოფელ თერჯოლაში სამოსახლო ადგილი, ხოლო სოფელ სიქთარვაში ვენახი, სიგრძით 34 და სიგანით 24 ადლი, სახნავი მიწა სიგრძით 500 და სიგანით 240 ადლი, ტყე სიგრძით 180 და სიგანით 140 ადლი. ეს გლეხები, მიწები და ტყეები იაშვილის მფლობელობაში რჩებოდა.⁶²

გურიელების ოჯახის კეთილსაიმედოობის დასამტკიცებლად, წარდგენილ იქნა ელისაბედ გურიელის წერილი, რომელშიც მთხოვნელი განმარტავს, რომ როდესაც გურული მემბოხეები, მოსახლეობის აჯანყების მიზნით, შეიჭრნენ მის სამფლობელოში, მან არაერთხელ უარყო მათი განზრახვა და იცავდა თავის ქვეშევრდომებს შეცდომის ჩადენისაგან. შემდგომ, როდესაც ამბოხებულებმა ალყაში მოაქციეს ოზურგეთი, ელისაბედი პირადად აწვდიდა ცნობებს პოლკოვნიკ ბრუსილოვს და თავადებს – არღუთინსკისა და წერეთელს გურული მემბოხეების ჩანაფიქრის შესახებ. რუსეთის მთავრობის წინაშე თავისი დამსახურებისა და სიღარიბის გამო, ელისაბედ გურიელი „ყოვლადმოწყალე ხელმწიფისგან“ ანაზღაურებას ითხოვდა.⁶³

1842 წელს გურიის სამაზრო უფროსი ადასტურებდა, რომ ელისაბედს მთავრობისგან არავითარი დახმარება არ ეძლეოდა და მართლა ღარიბი იყო. ერთი წლის შემდეგ ის

გარდაიცვალა. იმავე 1843 წელს ვახტანგ ბატონიშვილის ასულმა, ანასტასიამ ითხოვა მატერიალური დახმარება:

„მამა ჩემი იმერელი ბატონიშვილი ვახტანგ ბაგრატიონი 1820 წელს იმერეთში მომხდარი ბუნტის დროს ჩათრეული იყო მასში არაკეთილსაიმედოდ მოაზროვნე ხალხის მიერ. ნავიდა უცხოეთში, თურქეთში, მისი ქონება, რომელიც შედგებოდა გლეხებისაგან, მამულებისაგან და სხვა, რაც ქუთაისის მაზრაში იმყოფებოდა, წაღებული იყო ხაზინის მიერ და შემდეგ გადაეცა რაჭველ თავად მერაბ იაშვილს ნაცვლად მისი მამულისა, რომელიც ხაზინას გადაეცა. მამაჩემის უცხოეთში წასვლის შემდეგ დავრჩი მარტო მე მცირეწლოვანი, ოთხი წლისა და ვიზრდებოდი კეთილისმყოფელ პირებთან. როდესაც სრულწლოვანებას მივალნიე გავთხოვდი თავად დიმიტრი ნიჟარაძეზე, არ მიმიღია არავითარი წილი მამაჩემის მამულიდან და ვიმყოფები უკიდურეს სიღარიბეში. ვიტან ყოველგვარ სიდუხჭირეს და ყოველდღიურად თავის გამოკვებაც კი მიჭირს. მამაჩემის დანაშაულში მე ვერ ვიქნებოდი მონაწილე და მისი საქციელის გამო არ უნდა წამერთვას საგვარეულო მამული.“⁶⁴ ანასტასია ითხოვდა მამის მამულს, ან მის სანაცვლოდ, ანაზღაურებას ხაზინიდან. 1843 წლის ოქტომბერში, ტარიელ ბაგრატიონის ქვრივმა, დესპინე გურიელმაც მოითხოვა თავისი განსვენებული ქმრის ქონების დაბრუნება.⁶⁵

თავის თხოვნაში დესპინე ტარიელს მეფის ძედ იხსენიებს, ხოლო ვახტანგს - უკანონოდ შობილად: „გთხოვ თქვენ მიიღოთ შრომა მობრუნებისათვის ჩემდამო შესაფერი რაოდენობა კომლთა ჩამორთმეულთა ჩემის ქმრის მეფის ძის ტარიელის და უკანონოდ შობილის ძმისა მისისა ვახტანგ ბაგრატიონისაგან“.⁶⁶ როგორც ვიცით, ძმების ქონება გაყოფილი არ ყოფილა. თავის მხრივ ვახტანგ ბატონიშვილის ასული, ანასტასია ნიჟარაძეც ცდილობდა თანამესაკუთრის მოცილებას დესპინეს სახით, რის გამოც, მან განაცხადა, თითქოსდა ამ უკანასკნელის ქორწინება ტარიელ ბაგრატიონთან არაკანონიერი იყო. ჩატარდა გამოძიება. ფიცის ქვეშ ჩამო-

ართვეს ჩვენებები გურიის თავადებსა და აზნაურებს. ბერძენმა არქიმანდრიტმა ანთიმოსმა დაადასტურა, რომ ტარიელისა და დესპინეს ჯვრისწერა შედგა 1828 წლის იანვარში, ქ. ტრაპიზონში, წმ.გიორგის ეკლესიაში. ჯვრისწერა ჩაატარა ტრაპიზონის არქიეპისკოპოსმა პართენიოზმა სხვა სასულიერო პირების თანხლებით. რუსი მოხელე ბრუსილოვი დაუკავშირდა ტრაპიზონში მყოფ რუსეთის კონსულს და სთხოვა იმ ეკლესიაში ხსენებული ჯვრისწერის დამადასტურებელი მონუმობის მოძიება და გამოგზავნა, რაც 1844 წლის 27 ნოემბერს შესრულებული იქნა. 1845 წლის იანვარში ანასტასია ნიჟარაძეს გამოეცხადა, რომ მისი ბრალდება თავისი ბიძისა და დესპინე გურიელის ჯვრისწერის უკანონობის შესახებ არ დადასტურდა.⁶⁷

1845 წელს ვახტანგ ბატონიშვილის ასულს, ანასტასია ნიჟარაძეს და ტარიელ ბაგრატიონის ქვრივს, დესპინეს დახმარების სახით გადაეცათ 540 მან. ვერცხლით თითოეულს. საქართველოში ხსენებულ ბატონიშვილებს, ანასტასიას მეტი, სხვა შთამომავლები არ დარჩენიათ. ითვლება, რომ თურქეთში ბატონიშვილები ჰაიდარ-ბეგთა გვარის მამამთავრები გახდნენ. თურქეთში ამ ცნობის დამადასტურებელ მასალას ვერ მივაკვლიეთ. ერთადერთი წერილობითი ცნობა ეკუთვნის ნ.იმერეთისკის: “მეფე დავით IV-ს (II-ს — მ.ხ.) ჰყავდა კიდევ უკანონო ვაჟი, როსტომი. ის გახდა ცნობილი თურქული გვარის, ჰაიდარ-ბეგების, მამამთავარი”.⁶⁸ ო. სოსელია ამ ინფორმაციას თავის ახსნას უძებნის. ერევა რა ხსენებული როსტომ დავითის ძე სხვა, აჯანყების მონაწილე როსტომში, ო.სოსელია წერს: „როსტომ ბატონიშვილი მონაწილეობას ლეზულობდა 1819-1820 წლების იმერეთის აჯანყებაში. უკანასკნელ წელს იგი დააპატიმრეს და ყარაულის ქვეშ იმყოფებოდა ქუთაისში (ეს იყო როსტომ სიმონის ძე — მ.ხ.). აქედან, როგორც ჩანს, ის თურქეთში გაიქცა და იქ ჰაიდარ-ბეგთან (“Хайдар-бег”) სახელგანთქმული თურქული გვარის მამამთავარი გახდა”.⁶⁹ ეს ვარაუდი მცდარია. არც ერთი როსტომ ბაგრატიონი თურქეთში არ გაქცეულა.

2003 წელს გადმოცემულ კრებულში “ბაგრატიონები” აღნიშნულია ტარიელ ბაგრატიონის მეორე სახელი „ჰაიდარბეგ”.⁷⁰ მისი შთამომავლობა ნაჩვენებია არ არის. გარდაცვალების თარიღად მითითებულია 1843 წელი, ხოლო ვახტანგის გარდაცვალების თარიღად 1846 წელი.⁷¹

ჩვენ მიერ ზემოთ დამოწმებულ ოსმალურ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ვახტანგს მრავალრიცხვანი ოჯახი ჰყავდა, მაგრამ ოჯახის წევრების ვინაობა დაკონკრეტებული არ არის.

1846 წლისთვის უკვე საკმაოდ ხანშიშესულ ვახტანგ ბაგრატიონს, როგორც ჩანს, ჯანმრთელობა შეერყა. თავისმა ნათესავმა თავადმა მიქელაძემ, რომლის სახელი მითითებული არ არის, მეფისნაცვლის წინაშე შუამდგომლობა აღძრა მისთვის სამშობლოში დაბრუნების ნებართვის მიცემის თაობაზე. რუსულმა მხარემ დაიწყო ვახტანგის შესახებ ცნობების შეკრება, რის შედეგად შესაძლებლად იქნა მიჩნეული მისი დაბრუნება, მხოლოდ ხაზინაზე გადაცემული მამულის დაბრუნების გარეშე. აღნიშნული მოსაზრება სამხედრო მინისტრის მეშვეობით იმპერატორს წარედგინა, რომელმაც ბრძანა ვახტანგ ბაგრატიონის იმერეთში დაბრუნება და მისთვის ხაზინიდან უმნიშვნელო თანხის გამოყოფა. აუცილებელი პირობა იყო მასზე მკაცრი პოლიციური თვალთვალის დაწესება.⁷² ფინანსთა მინისტრთან შეთანხმებით, კავკასიის მეფისნაცვალმა ვახტანგ ბაგრატიონის წლიური ანაზღაურება წელიწადში 350 მანეთით (ვერცხლის) განსაზღვრა, რაც მას 1846 წლის მეორე ნახევრიდან უნდა მიეღო. ეს გადაწყვეტილება ეცნობა ვახტანგს, რომელიც მთელი თავისი ჩამორთმეული ქონების უკან დაბრუნებას ითხოვდა. მან განმარტა, რომ ოსმალეთში სავსებით უზრუნველყოფილი იყო სულთნის მიერ. ისე ცხოვრობდა, როგორც მას შეეფერებოდა, ხოლო რუსეთის მთავრობის მიერ დანიშნულ ანაზღაურებას ძალზე მცირედ მიიჩნევდა. ამგვარმა განცხადებამ რუსი მოხელეები საგონებელში ჩააგდო, მათ ვერ გაეგოთ, ვახტანგს თანხის სიმცირე აფერხებდა, თუ არ სურდა ესარგებლა

„დიდსულოვნად“ ბოძებული ნებართვით. ეს გაურკვეველობა იმას დააბრალეს, რომ არ ჰქონდათ ბაგრატიონის წერილის დედანი, ხოლო მისმა ნათესავებმა, შესაძლოა, არაზუსტად გადმოსცეს მისი სიტყვების აზრი.

ამის შემდეგ, ვახტანგმა მეფისნაცვალს წერილი გაუგზავნა, რომელმაც რუსები დაარწმუნა, რომ ის „თავის ახლობლებთან და თანამემამულეებთან ხანგრძლივი განშორების შემდეგ, სიბერეში გრძნობს სამშობლოში დაბრუნების ძლიერ სურვილს“.⁷³ აქედან გამომდინარე, ის თანხმდებოდა იმ მცირედზეც, რასაც რუსეთის მთავრობა გამოუყოფდა და რაც დიდად ჩამოუფარდებოდა სულთნის გულუხვობას. ტრაპიზონში ყოფნისას, რუსმა დიდმოსხელემ შეკრიბა სათანადო ცნობები. როგორც გაირკვა, სულთანი მართლაც შესაფერის პირობებს უქმნიდა ვახტანგს. მოხელე მეფისნაცვალს საიდუმლოდ აცნობებდა, რომ მისი აზრით თურქეთის მთავრობა არც თუ პოლიტიკური მიზნების გარეშე ხარჯავდა ყოველწლიურად „ამ ემიგრანტის“ შენახვაზე სხვადასხვა სახით 40.000 პიასტრაზე მეტს, ანუ რვა ათას მანეთს ასიგნაციებით. როგორც ჩანს, თურქული მხარე იმედოვნებდა, რომ იმერეთის ყოფილი სამეფო ოჯახის წევრი, „მართალია, უკანონოდ შობილი“, რომელსაც ახლო კავშირები ჰქონდა მოსაზღვრე იმერეთის და გურიის მოსახლეობასთან, კიდევაც თუ ვერ შეძლებდა რუსების წინააღმდეგ „მნიშვნელოვანი გავლენის“ მოხდენას, მაინც სასარგებლო იქნებოდა რაიმე მტრული მოქმედებების შემთხვევაში. ამასთან, ხელს შეუწყობდა რუსეთის ქვეშევრდომების ოსმალეთის მხარეზე გადაბირებას, რუსეთის მთავრობის ქმედებების შესახებ უარყოფითი შეფასების გავრცელებას და იმ აზრის დადასტურებას, რომ მთავრობა არაკეთილგანწყობილი იყო ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ. მოხელეს შემთხვევა მიეცა ენახა და საკმაოდ ახლოს გაეცნო ვახტანგ ბაგრატიონი, რის შედეგადაც გაიზიარა გენერალ ბრუსილოვის და კონსულ გერსის შემდეგი მოსაზრება: ეს 70 წლის მოხუცი ვერანაირ საფრთხეს ვერ შექმნიდა და მისი დაბრუნება ადგილობრივი მცხოვრებლების თვალში რუსეთის მთავრობის დიდსულოვნ-

ნებისა და მონარქის სათნოების დადასტურება იქნებოდა. აქედან გამომდინარე, უპრიანად მიიჩნიეს მისთვის ცოტაოდენი თანხის მომატება, რათა გაჭირვების გარეშე გაეტარებინა იმერეთში ცხოვრების დარჩენილი დღეები. ამისთვის შეიძლებოდა ხაზინაზე გადაცემული რომელიმე 200 კომლიანი სოფლის გამოყოფა, რომლის შემოსავლითაც ის სიცოცხლეში ისარგებლებდა, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ გლეხები კვლავ სახაზინო უწყებას დაუბრუნდებოდნენ.

შემონახულია თავად ვახტანგ ბაგრატიონის წერილი გენერალ კ.ფ.ლელის სახელზე. მადლობას მოახსენებს 350 მანეთის დანიშვნისთვის, იმასაც დასძენს, რომ ვერ მოიფიქრა, თუ როგორ უნდა ირჩინოს თავი, სურს არ ითხოვოს, მაგრამ „ამ ჯამაგირით თავის რჩენა უმამულო კაცის ძნელათ შესაძლებელია, მისთვის ვიფიქრე, რომ ეგებ ცოტა რამ სარჩო შევიკრიბო, სულ ცარიელი არ ვიქნე იმ სახით მოვიდე თქვენს წინაშე...“⁷⁴

საქმე გაჭიანურდა. 1849 წელს საბოლოოდ გადაწყდა ვახტანგის დაბრუნება, მისთვის 350 მანეთის დანიშვნა და ამიერკავკასიაში ჩამოსვლისთანავე მისთვის იმ თანხის გადაცემა, რაც 1846 წლის ივლისიდან დაგროვდა. მასზე მკაცრი პოლიციური მეთვალყურეობა უნდა დაწესებულიყო.⁷⁵

სამშობლოსა და თავის ახლობლებს მონატრებულმა ვახტანგ ბაგრატიონმა ამდენ გაჭიანურებას ველარ გაუძლო. 1850 წელს დეკემბერში ის ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ, ტრაპიზონის ახლოს მდებარე ქალაქ პლატანაში გარდაიცვალა.⁷⁶ დარჩენილ ქონებას შეადგენდა 10.000 პიასტრი ფულად, ტანსაცმელი, იარაღი, სამი ცხენი, რამდენიმე მონადირე ძაღლი, რაც ადგილობრივმა თურქულმა ხელისუფლებამ რუსეთის საკონსულოს დეპუტატის თანდასწრებით, შესანახად ჩაიბარა, რათა შემდგომში მემკვიდრისათვის გადაეცა. გარდაცვლილის მეუღლე, სახელად ანუსია ჩურეჟ-სუს (ქობულეთის) მცხოვრები იყო, რომელიც ჯვრისწერის წინ მოინათლა. როგორც ჩანს, იმ დროისთვის, ვახტანგის პირველი ცოლი, იმერეთში დარჩენილი დონა ლორთქიფანიძე უკვე

გარდაცვლილი იყო. მისი სიცოცხლის შემთხვევაში, ვახტანგი ხელმეორედ ვერ დაიწერდა ჯვარს. მეორე ქორწინებიდან შვილები არ ჰყოლია.

ხანიკოვის პატაკში ნათქვამია, რომ ანუსიამ გამოთქვა ამიერკავკასიაში დაბრუნების სურვილი, სადაც ქმრისთვის დანიშნული პენსიის, ან რაიმე სახის ფულადი დახმარების მიღების იმედი ჰქონდა.

კონსულ დენდრინოს მიაჩნდა, რომ ქვრივი ანუსიას თხოვნა მით უფრო უნდა დაკმაყოფილებულიყო, რომ მას მოსვენებას არ აძლევდნენ თავისი ნათესავები, რომლებიც ცდილობდნენ კვლავ მუსლიმანურ სარწმუნოებაზე მოექციათ იგი.

ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ მისმა თანმხლებმა პირებმა, რომლებიც იმერეთიდან და გურიიდან იყვნენ, სამშობლოში დაბრუნების უფლება ითხოვეს. კონსულმა დენდრინომ მთავარი სამმართველოს დაუკითხავად, მთხოვნელებს დაბრუნების უფლება ვერ დართო. გარდაცვლილის ნივთები აუქციონიდან გაიყიდა. შემოსულმა თანხამ 20.000 პიასტრს მიაღწია. ადგილობრივი ვალი უარს აცხადებდა ვახტანგის რუსეთის ქვეშევრდომად ცნობაზე. რუსული მხარე კი მიიჩნევდა, რომ რადგან არსებობდა რუსეთის იმპერატორის ნებართვა ვახტანგის სამშობლოში დაბრუნების თაობაზე, ამიტომ ის რუსეთის ქვეშევრდომად უნდა ყოფილიყო აღიარებული. ამას მეორე არგუმენტიც ემატებოდა: სანამ თურქეთში გადმოიხვეწებოდა, ვახტანგი რუსეთის ქვეშევრდომად ითვლებოდა. რუსი მოხელეები აღარ იხსენებდნენ იმ ფაქტს, რომ გენერალ გორჩაკოვის 1821 წლის 12 მარტის პროკლამაციის ძალით ვახტანგი სამუდამოდ იყო განდევნილი იმპერიის საზღვრებიდან.⁷⁷

გარდაცვლილის ამაღლის წევრებიდან, აზნაური ადალო თავართქილაძე დაბრუნდა სამშობლოში. ის 1828 წელს მამია გურიელის ქვრივს და დავით გურიელის დედას, სოფია დედოფალს გაჰყვა ოსმალეთში, სადაც ტრაპიზონთან ახლოს, ვახტანგ ბაგრატიონთან დასახლდა.⁷⁸ ამ უკანასკნელის გარ-

დაცვალების დროისთვის ის 58 წლის იყო. არაფრით გამოირჩეოდა, თავის თანამემამულეებზე არავითარი ზეგავლენის მოხდენა არ შეეძლო. მას მშობლიურ გურიაში დასახლების ნება დართეს. სამშობლოში დაბრუნების უფლება მისცეს აგრეთვე გარდაცვლილის ქვრივს, ამაღლის წევრებს და მსახურებს, რომელთა რიცხვი რვას აღწევდა. ვფიქრობთ, ვახტანგის ოჯახს სწორედ ეს პირები შეადგენდნენ. ყურადსაღებია, რომ არც ერთ დოკუმენტში არ არიან ნახსენები ვახტანგის გარდაცვლილი ძმის შთამომავლები, იქნებოდნენ ეს ჰაიდარბეგები, თუ ბაგრატიონები. ტარიელ ბატონიშვილის ცოლი, დესპინე გურიელი, ცოცხალი იყო და გურიაში ცხოვრობდა. ამის გამო, გამორიცხულია, რომ ბატონიშვილს ოსმალეთში მეორედ დაენერა ჯვარი. ცოლის მოყვანას მხოლოდ მაშინ შეძლებდა, თუ მუსლიმანობას მიიღებდა, რისი საბუთიც არ ჩანს. როგორც ვნახეთ, მისმა უფროსმა ძმამ, ვახტანგმა, თავის მეორე ცოლს ქრისტიანობა მიაღებინა, რაც უტყუარი საბუთია იმისა, რომ ვახტანგ ბაგრატიონი სიცოცხლის ბოლომდე ქრისტიანად დარჩა. ჰაიდარბეგების არსებობა ძალზე საეჭვოა, ყოველ შემთხვევაში, უტყუარი საბუთის გამოჩენამდე. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგის მემკვიდრედ მისი ერთადერთი ქალიშვილი ანასტასია სახელდება. არავითარი პაპუნა, თუ ბაბუნაშვილები არ იხსენიებიან. ეს ფაქტი ნიადაგს აცლის ბაგრატიონობის მაძიებელ თვითმარქვიებს.⁷⁹ **სადღეისოდ, იმერეთის ბაგრატიონების შტოს, მამრობითი ხაზით, მხოლოდ სოფ. ღვანკითში მცხოვრები ირაკლი ბაგრატიონი აგრძელებს, რომელიც სოლომონ I-ის მამის და სოლომონ II-ის პაპის, იმერეთის მეფე ალექსანდრე V-ის შთამომავალია. ალექსანდრეს დედა, როდამ დედოფალი, ქართლის მეფის, გიორგი XI-ის ასული იყო. აქედან გამომდინარე, ირაკლი ბაგრატიონთა ქართლის შტოსაც ენათესავება.**

1851 წლის მაისში რუსი მოხელეები აწარმოებდნენ მიმონერას ვახტანგ ბაგრატიონისთვის 1846 წელს დანიშნული პენსიის შესახებ, რომელიც ხაზინაში იყო დაგროვილი. გა-

დაწყდა ამ თანხის ვახტანგის ქვრივისთვის მიცემა,⁸⁰ მაგრამ როგორც შემდგომ გაირკვა, უკვე გვიან იყო.

ანასტასია ბაგრატიონმა მამის მემკვიდრეობის მისაღებად ტრაპიზონში თავისი ქმარი, თავადი დიმიტრი ნიჟარაძე გაგზავნა, რომელმაც უარი განაცხადა ქვრივი ანუსიას ცნობაზე გარდაცვლილის კანონიერ ცოლად. მან არ გაითვალისწინა ის ამავგი, რომელიც ამ ქალს მიუძღოდა ვახტანგის მოვლაში მისი ხანგრძლივი და მძიმე ავადმყოფობის დროს, როდესაც ის თითქმის ყველა თავისმა დაახლოებულმა პირმა მიატოვა. ნიჟარაძემ უარი თქვა ვახტანგის მემკვიდრეობიდან ანუსიასთვის „კუთვნილი, კანონიერი წილის გამოყოფაზე“ და სრულ სილატაკეში დატოვა იგი. შექმნილ ვითარებაში 1851 წლის გაზაფხულზე რუსმა მოხელეებმა მიიჩნიეს, რომ ერთადერთი გამოსავალი იყო ამ უმწეო ქალისთვის თავისი ქმრის კუთვნილი, დაგროვილი პენსის მიცემა. ყოველივე ამას აღმოჩნდა. 1851 წლის 31 აგვისტოს ამიერკავკასიის სახაზინო პალატამ მეფისნაცვალს შეატყობინა, რომ ვახტანგ ბაგრატიონის კუთვნილი თანხა, 1470 მანეთი ვერცხლით, ჯერ კიდევ 1850 წლის ივნისში ქუთაისის სახაზინომ გადაუხადა მის ქალიშვილს, ანასტასიას.⁸¹

ასეთი იყო ვახტანგ ბაგრატიონის გარდაცვალების ყოფითი წვრილმანები, რომელთა მიღმა უფრო დიდი და მნიშვნელოვანი მოვლენა უნდა დავინახოთ: 1820 წლიდან 1850 წლამდე, ოსმალეთში ცხოვრობდა და თავისი სამშობლოს განთავისუფლებაზე ფიქრს არ წყვეტდა იმერეთის უგვირვგინო მეფე, ვახტანგ ბაგრატიონი. თავდაპირველად ის აჯანყებულთა ნაწილის მიერ იყო მეფედ არჩეული და „დასმული“. მართალია, ჩვენში მეფობა მემკვიდრეობითი იყო და არა არჩევითი, მაგრამ ვახტანგი მემკვიდრეობითაც არ იდგა შორს მეფობისგან. მამამისი, როსტომ ბატონიშვილი იყო მეფე დავით II-ის უკანონო შვილი, ხოლო კანონიერი შვილი (ვახტანგის ბიძა) კონსტანტინე ბატონიშვილი მეფე სოლომონ II-მ 1804 წელს რუსეთთან დადებულ ე.წ. ელაზნაურის ხელშეკრულების მე-2 პუნქტით, თავის მემკვიდრედ გამოაც-

ხადა (იმ შემთხვევაში, თუ სოლომონს ვაჟი არ ეყოლებოდა).⁸² 1810 წელს რუსეთის მიერ იმერეთის ოკუპაციის შედეგად, როდესაც მეფე სოლონ II იძულებული იყო ოსმალეთში გადახვეწილიყო, კონსტანტინე ბატონიშვილი რუსეთში გადაასახლეს. მას შემდეგ არც ის და არც მისი შთამომავლები სამშობლოს ბედით აღარ დაინტერესებულან. ცხადია, კონსტანტინეს არც 1819-20 წლების აჯანყებაში მიუღია რაიმე მონაწილეობა. მისი ძმა როსტომი უკვე დიდი ხნის გარდაცვლილი იყო. აქედან გამომდინარე, სავსებით ბუნებრივი და კანონიერია, რომ კონსტანტინე თავის უფროს ძმისშვილს, ვახტანგ ბაგრატიონს ჩაენაცვლებინა. ვახტანგის წარმომავლობა გათვალისწინებულ იქნა ოსმალეთის სულთნის მიერ, რომელმაც ის იმერეთის მეფედ აღიარა.

ვახტანგი მხოლოდ ხმლით კი არ იბრძოდა, გარკვეულ დიპლომატიურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. ამავე დროს კავშირს არ წყვეტდა თავის თანამემამულეებთან. მიუხედავად იმისა, რომ 30 წელი სულთნის ხარჯზე ცხოვრობდა, ქრისტიანობისთვის არ უღალატია. მოკვდა ტრაპიზონთან ახლოს, სამშობლოდან რუსების მიერ განდევნილი, ისევე როგორც მეფე სოლომონ II, ვისი გზაც გააგრძელა, ვისი მემკვიდრეობა და მძიმე ჯვარიც იტვირთა.

ვფიქრობთ, არ შევცდებით, თუ დავასკვნით, რომ ვახტანგ ბაგრატიონი მთელი 30 წლის განმავლობაში იყო დე იურე მეფე იმერეთისა. სავარაუდოდ, მისი საფლავი ტრაპიზონთან ახლოს, პლატანაშია საძიებელი (დღევანდელ აკაბატში), სადაც სამი ეკლესია იყო.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Акты, собранные Кавказскою Археографическою комиссиею, под ред. А.Берже, Тифлис, т. VI, გვ. 539, № 748.
2. В.Потто, Утверждение русского владычества на Кавказе, ტ.3, ნან. II, 1904, გვ. 510.
3. Акты, გვ. 563, № 778.
4. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე 1008, ფ. 379.
5. В.Потто, დასახ. ნაშრომი, გვ. 526.
6. Н.Дубровин, История воин и владычества русских на Кавказе, ტ. 6. 1888 წ., გვ. 426.
7. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 6414, ფ. 2.
8. Акты, ტ. VI, გვ. 593, № 824.
9. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 1008, ფ. 541.
10. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 4089.
11. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 1119.
12. დავით ბაგრატიონი, სამართალი ბატონიშვილის დავითისა, თბ., 1964, გვ. 219.
13. დავით ბაგრატიონი, საქართველოს სამართლისა და კანონთმცოდნეობის მიმოხილვა, თბ., 1959, გვ. 223.
14. დავით ბაგრატიონი, სამართალი ბატონიშვილის დავითისა, თბ., 1964, გვ. 221.
15. ი.ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VII, თბ., 1984, გვ. 144.
16. ლაშა გიორგის დროინდელი მემატიანე, ტფ., 1927, გვ. 20.
17. ო.სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან (სათავადოები), III, თბ., 1990, გვ. 52.
18. ო.სოსელია, იქვე, გვ. 52.

19. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 8382.
20. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 10172.
21. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 6044.
22. ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 1, ანაწერი 1, საქმე № 227, ფ. 86.
23. სცა, ფონდი 1449, № 1423.
24. ო.სოსელია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 52.
25. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 6296.
26. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 6001.
27. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერა. A კოლექცია, ტ. VI, გვ. 130(7).
28. С.Думин, П.Гребельский, Дворянские роды Российской Империи, т. IV, С.Думин, князь Ю.Чиковани, Князья Царства Грузинского, М., 1998, გვ. 23.
29. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 1008, ფ. 539.
30. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 14764.
31. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 1119, ფ. 21^ა.
32. ი.ახუაშვილი, ქართული გვარ-სახელები, ტ. IV, თბ., 2004, გვ. 120.
33. იქვე.
34. АКТЫ, ტ. VI, ნაწ. II, გვ. 427, № 755.
35. АКТЫ, ტ. VI, ნაწ. II, გვ. 232, № 427.
36. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, НАТ 1105/44599.

37. იქვე.
38. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, HAT 1105/44599-B.
39. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, BOA. C. HR. 175/8737.
40. АКТЫ, ტ. VI, ნან. I, გვ. 746, № 1094.
41. ნ.დადიანი, ჩვენი ისტორიისათვის მასალა, „ივე-რია“, 1877, № 14, გვ. 16.
42. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, HAT 1105/44603.
43. იქვე.
44. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, HAT 1106/44619-B.
45. ნ.დადიანი, იქვე.
46. სცა, ფონდი 2, ან საქმე № 1118, ფ. 80.
47. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 9852.
48. АКТЫ, ტ. VI, ნან. II, გვ. 349, № 633.
49. სცა, ფონდი 1449, საქმე № 397.
50. იქვე.
51. მ.ბერძენიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, თბ., 1983, გვ. 190.
52. სცა, ფონდი 1457, რვეული XV, 2800.
53. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი Hd № 5684.
54. იქვე.
55. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, HAT 1091/44307-N.
56. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, HAT 1031/44307-6.
57. АКТЫ, ტ. VIII, გვ. 962, № 908.

58. თურქეთის პრემიერ-მინისტრის ოსმალური არქივი, HAT 1091/44307-N (თან-დართული).
59. იქვე.
60. სცა, ფონდი 16, ანაწერი 1, საქმე № 6225, ფ. 4.
61. სცა, ფონდი 16, ანაწერი 1, საქმე № 6225, ფ. 6.
62. იქვე, ფ. 7.
63. იქვე, ფ. 8.
64. სცა, ფონდი 16, ანაწერი 1, საქმე № 8961, ფ. 1.
65. იქვე, ფ. 9.
66. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 8961, ფ. 17.
67. იქვე, ფ. 37.
68. Н.Имеретинский, Багратиды в России, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი ROS-736, გვ. 47.
69. ო.სოსელია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 52.
70. „ბაგრატიონები“, თბ., 2003, ტაბულა № 7
71. იქვე.
72. სცა, ფონდი 11, ანაწერი 1, საქმე № 1738, ფ. 1.
73. იქვე, ფ. 2.
74. იქვე, ფ. 9.
75. იქვე, ფ. 12.
76. იქვე, ფ. 23.
77. სცა, ფონდი 2, ანაწერი 1, საქმე № 4089.
78. სცა, ფონდი 11, ანაწერი 1, საქმე № 1738, ფ. 30.
79. მ.ხომერიკი, იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1820 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები, თბ., 2012, გვ. 414.
80. სცა, ფონდი 11, ანაწერი 1, საქმე № 1738, ფ. 35.
81. იქვე, ფ. 41.
82. ქართული სამართლის ძეგლები, ი.დოლიძის რედაქტორობით, ტ. II, თბ., 1965, გვ. 561.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-655-5

9 789941 176555